

87.950

Nagy L.

JÚNIUS

NAGY LAJOS KÜLÖNVÉLEMÉNYE

Ajánlás

Rengeteg a napilap, a folyóirat és a könyv. Talán többen írnak már manapság, mint ahányan olvasnak. Mindenkinek vannak gondolatai az emberről, a társadalomról, a világról, sőt a „világhelyzetről“, s a maga gondolatairól mindenki azt tarja, hogy azokat érdemes másokkal közölni.

És akik írnak, nyilván azt hiszik, hogy meglették a... mit is letek meg? Nem kevesebbet, mint az igazságot, az egyedül üdvözítőt. Aki meg olvas és sokfélét olvas, az önként felbukkanó kérdésekre nem kap kielégítő feleleteket. Mert felelet ugyan minden kérdésre akad, akár ezer, ezek a feleletek azonban különböznek egymástól, gyakran ellentétesek egymással. Az olvasó kiválaszt ugyan egy feleletet a sok közül s azt olyannak fogadja el, amely fején találta a szöveget, de... más-más olvasó más-más felelettől elégül ki s alighanem megint csak nem történt más, minthogy: az író és a vele megelégedett olvasó rokon lelkek, nagyjából azonos az érdekük, vagy hogy a nyers érdeken felül egy kategóriába tartoznak s egymásra találtak.

Egy eszményi és egyszerű, tehát nem a gyakorlati életből merített példán szemléltetem ezt a folyamatot. Legyen a kérdés ez: helyes-e, hogy a nyulat vadásszák? Erre a kérdésre, a köntörfalazásoktól eltekintve, csak két felelet lehetséges: igen, vagy nem. Mit szól a nyúl, ha valamely cikkben, vitairatban,

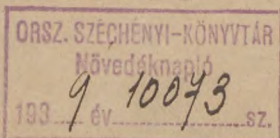
könyvben az igen-t olvassa? Rosszalólag csóválja a fejét. A vadász viszont jóváhagyólag bólint.

Persze, még ily egyszerű kérdés és felelet nyomán is elkövetkeznek a bonyodalmak. A nyúl először rosszalólag csóválja a fejét, de azután mond is valamit. Azt mondja, hogy az író, aki a feleletet elkövette, ostoba. Majd két nyúl összeáll és megbeszéli az írásművet. Megállapítják, hogy rossz. Írójának fogalma sincs stílusról, nyelvről és igazán csak a mai képtelen viszonyok közt lehetséges, hogy ily szemét nyomtatásban megjelenjen. Harmadik nyúl is beleüti az orrát a dologba és ő már leleplezéssel szolgál: ezt írta az a becestelen? Ó, ó, hiszen nem régen még őt is Hase-nak hívták és nincs két éve, hogy Huzellára magyarosította a nevét.

Igy a nyulak. A vadászok pedig bankettet rendeznek a nagyszerű író tiszteletére, esznek nyúlgerincet gombóccal, és poharaikat emelve megállapítják, hogy irodalmi mű, — még ha bökversről van is szó — az Ember tragédiája óta ily súlyos gondolatokkal nem volt terhes. Vadászni, vagy nem vadászni, igen vagy nem, erre a sorsformáló kérdésre azt feleli az író, a nagy költőket jellemző egyszerűséggel, egy szóval, mégis döbbenetes erővel: Igen. Madách óta költő még nem repült ilyen magasan és nem szántott ilyen mélyen.

Látom, hogy karikatúra lett a képből,

87950

ARA 40 FILLÉR

mellyel a valóságot ábrázolni akartam. Nem baj. Talán nem is lehet másképen. Hiszen a valóság maga is, az írás és olvasás egész világa, kész karikatúra. Az embernek, aki éppen ír, óriásivá dagadt nagyképe, könnyelműsége a tények megállapítása körül, téves logikája a következtetésekben, alaptalan önhittsége a kijelentésekben; az embernek, aki éppen olvas, ingerült elutasítása a kedvezőtlennek szemben, mohón-kapása az után, amit hiszen maga is éppen úgy gondolt, — mindez csodálatosan torz és csak azért nem nevetséges, mert valójában szinte riasztó. Ezt a folyamatot ellesett tények gondos feljegyzésével fotográfikusan ábrázolni, az is csak karikatúra lenne.

Mit akarok hát ebben a mindent elöntő betű-, gondolat-, érv- és igazságáradásban, egy százezeregyedik kis füzetrel, könyvvel, vagy mivel, s annak esetleges néhány folytatásával? Mi szükség rám, mit tudhatok más-

félét a többenél? Mit tudhatok, mit mondhatok, micsoda vigaszt nyújthatok, mi hasznomat lehet látni, amikor mostanában már-már egyetlen értelmi képességem másokkal, a mindent jól tudókkal szemben, hogy az aktuális kérdéseknek csaknem valamennyiére, hogy lesz-e háború, mikor lesz, mire vezet az, mely társadalmi irány a helyes, mely politika győz végül is, mi végre élünk, merre tartunk? — mindezekre a feleletem habozás nélkül az, hogy: fogalmam sincs róla. Mire jó hát ez a legújabb írás, ez a nyomdatermék, ez a Június?

Még erre a kérdésre is csak azt mondom, legyen válasz maga az írás. Tessék elolvasni. Lényegében hasonlatos az ismert típusú kép-rejtvényekhez. Erdőrészlet, fák, bokrok, kusza lombok, kacsakaringós vonalak, az aláírás pedig, mely a feladatot meghatározza: Hol a medve?

Barátom, a publicista

Igaz, hogy az ember mást gondol, mint amit érez. Tudatnak és tudattalannak tartalma különbözik egymástól, legalább is az értelmünk számára jelentkező látszat szerint. Azután . . . az ember más mond, mint amit gondol. Sok minden miatt és már csak azért is, mert ha kimondunk valamit, az kettőre tartozik, ránk és arra, akinek mondjuk. Mindez igazán szép. Egészen cifrává azonban ott kezd fajulni a dolog, mikor az ember ír. Hát... nem egészen azt írja, amit gondol, az tagadhatatlan. Csak a közelmúltban is, éppen az írásnak, az írásban való megnyilatkozásnak akadályairól s nehézségeiről beszélgetve, hogy jobban megérttessem magamat, így szóltam alkalmi társamhoz: Például azt, amit most így elmondtam, lehetetlenség megírni. Kikerülhetetlen kényszerhelyzet: számot vetni a lappal, ahová szánja az ember az írását, annak szerkesztőjével, irányával, szokásaival; olvasóival, azok befogadó és elviselő képességével, a közviszonyokkal, politikával, tilalmakkal, rendőrrel, ügyésszel, bíróval; de meg egyes emberekkel, féleségekkel, már hogy mit szólnak most már ehhez vagy ahhoz a magyarok, a németek, a zsidók, a protestánsok, a

nők, a gazdagok, a koldusok, a fasiszták, a humanisták, a háziurak, az illedelmesek, a nyelvtisztogatók, a vadászok, a kövérek és az állatvédők. Hiába, mindennek megvan a maga módja.

Éppen most olvasom a *Bűn és bűnhődést*. Ujra olvasom. És irígylem Dosztojevszkijt. Inkább irígylem azonban, mint csodálom. Mert hát, Istenem, nem olyan ördögi dolog megközelítőleg azt írni, hogy úgy mondjam mégis csak azt írni, amivel a lelkünk telített, amit tudunk, ami az elménkben van, vagy ami mély rétegekből oda felnyomul. Ömlik az aggatótól, csak éppen formálni kell az anyagot. Nem olyan nagy csoda az a *Bűn és bűnhődés*, a *Bovaryné*, a *Germinal*, a *Karenina Anna*. Mondhatnám mindezek természetes, egyszerű emberi megnyilatkozások, munkák, művek, egy-egy lélek megmutatkozik és kész, e művek írói közönségesen írók, emberek, barátaink, szeretetünkre érdemesek, egyedüllétünkben bizalmas társaink, semmi észbontóan különleges nincs bennük.

A csoda, az más. Az én barátom az, aki szintén úgynevezett író, mivelhogy ír és írásai naponta nyomtatásban jelennek meg. Pub-

8400

licista ő, ujságíró, közíró, eféle, igen ismert és elismert. Az ő nagyságát akarom egy példán keresztül megmutatni.

Azzal kell kezdenem, hogy nem szeretem az esőt. Persze nem a nyári záporról mondom ezt, ami csekélység, sőt a nagy meleg miatt még kellemes is, hanem az őszi esőről. Az olyan időről, amikor hideg van, borús az ég, és szakadatlanul esik az eső, napokon, esetleg heteken át. Ilyenkor sötét a kedélyem, csökken a munkakészségem, bánat és szorongás tölt el. Egyetlen derű számomra az ilyen pocsék időben, hogy kitűnő barátom, a publicista, még nehezebben tűri, mint én. Kétségbeesett lázongása az eső ellen már szinte mulatságos. Ez a lázongás ócsárlásban, szidalmakban, panaszban, halálkívánásban, de határozottan igaz érzelmekben nyilvánul meg. Barátomnak még az arca is dúlt, amikor esős időben délelőtt megjelenik a kávéházban. Arvonásai megmélyültek, a szeme riadt, úgy néz ki ablakon át a fekete sártól csillogó uccára, mintha odakünn csata folyt volna s halottak borítanák a kövezetet, vagy a pestis érte volna el városunkat s fetrengenének a haldoklók, a járvány meg már éppen nyitja a kávéházajtól, hogy minket is elragadjon, legalább is őt, barátomat, mert hiszen — ilyenkor derül csak ki —, hogy nincs olyan szerencsétlen ember a világon, mint ő. Az Isten az ilyen időt csak az ő kétségbeesésére találta ki. És mi az, hogy már két hete esik? Ez még csak a nyitány, mert most már ez az eső nem áll el soha, látni rajta, az egész természeti világ rücskös fekete pofáján, így megy ez most már tavaszig. Jaj, hogy ez a kávé is milyen undok, valami mellékíze van, a vaj egész biztosan margarín, az újságok szörnyűségekkel vannak tele, megmérgezik az ember agyvelejét, ő, hogy őseink, Árpád és társai, nem tudtak már legalább ezer kilométerrel tovább vonulni délre, Itáliába, vagy Provenceba, és nézzek csak körül a kávéházban, micsoda ocsmány alakok járnak ide, csak úgy pofa után ki lehetne szabni rájuk fejenként tízévi fegyházat. És még aludni sem lehet ilyenkor, még ha módja is lenne rá az embernek, hogy medveként át-aludhassa ezt az iszonyatot, mert szorongások az álmai. Napot, derűt, kék eget éhezik és szomjazik az ember, miként ételt és hús italt

a sivatagban, és hasztalanul, nincs kegyelem. Ilyenkor legstílszerűbb lenne beülni egy kriptába, holmi hindu szoborként, és hülyén, észvesztetten malmazni, plemplemet mondogatni, mindaddig, amíg tavasszal valaki be nem nyit és azt nem mondja: tessék, már ki lehet jönni. Még az is gonosztevő, aki ezt az időt elviseli, aki bármit tud tenni, dolgozni, aki nevet, aki esernyő alatt derűsen beszél az uccán a társához. Meg kellene állni a villamosoknak és autóknak, el kellene oltani este a lámpákat, bezárni a kapukat és ablakokat, szóval légvédelmi gyakorlatot kellene rendezni, de félesztendőset. Mert rosszabb, ez, mint az igazi légi támadás, hiszen az csak játék, amikor bombák zúdulnak az emberekre eső helyett s így semmi meglepő nem volt abban, hogy a madridiak bombázás idején jártak, keltek, kávéházban ültek, csevegtek, zenét hallgattak és táncoltak.

Végehossza nincs a barátom örjöngésének. Ugy beszél, dohog, sír, káromkodik, mint egy Shakespeare-tragédia hőse a zilált perceiben, hozzá képest III. Richárd zsidó viceket mond el a színpadon. Ömlik belőle az indulat lávája. És szavai, hasonlatai vannak, hogy a láva tüzeit érzékeltesse, hogy részvétre gerjeszsen, vagy legalább megnevettesen, kárörömalapon. Jaj, megőrülök, meghalok, öngyilkos leszek, mit tegyek, már írni sem tudok, egy szóal téma nem jut az eszembe, — sírja.

Másnap, a kétségbeesés legfelsőbb foka után, kezembe vettem az újságot, amibe barátom ír. Benne volt az aznapi cikke, jó helyen, szépen szedve, címe: *Az eső*.

No most! Ezt elolvasom. Mit írt, mit tudott írni most?

Hát... igen. Hogy hetek óta ömlik az ég áldása. Ez az őszi kiadós eső, ha az uccán járókelőknek, a kényeskedőknek, nem egészen kellemes is, azért valóságos áldás. Kell a földnek, a mi eltartó édes anyáknak, kell a gazdának, az országnak. És kell nekünk, mert ettől nő meg a búza, amiből majd kenyeret, sőt kalácsot eszünk... Így, nyugodtan, szépen, okosan, szemrebbenés nélkül.

Amikor egy óra múlva megjelent barátom a kávéházban, nem szóltam neki, csak néma tisztelettel bámultam őt. Nagy ember. Az igazi. Mi őhöz képest Dosztojevszkij,

Zola, Tolsztoj? Községes írók. Csak azt tudják, ami bennük mocorog, s csak arra képesek, hogy ez a valami éppen hogy kimocorogjon belőlük. Ez semmi. Alig több, mint hogy az ember izzad, vagy köp, szóval ez csak természetes folyamat. De ő! Barátom, barátunk, a publicista.

Nincs igazság a földön, — aminthogy van — ha barátomnak a halála után nem emelnek szobrot. Lovasszobrot. Egy óriási vad paripán ül majd, a paripa nyakán, a nyereg első részén elhelyezve, lesz majd egy írógép, barátunk keze a billentyűkön nyugszik, szeme a messzibe néz, homloka megráncosodik, mert ő gondolkodik. Szépen, okosan ki-gondolja, hogy mi az, amit ő nem érez, nem

gondol, a maga jószántából még talán ő sem mondana ki soha, s amikor ez megvan, akkor kiveri a gépen és kész a cikk. A cikk, melynek nagy lesz a sikere szerkesztőnél, kiadónál, olvasónál, sőt kritikánál egyaránt . . . ! A szobor körül kis mellékalakok lesznek, a talapzat négy oldalán aféle kispasztikák: Dante, Fran-ce, Petőfi és a többiek.

A nagyság attól függ, hogy mivel mérünk, mik a szempontjaink. Ismétlem, az én szememben ő nagy ember. Gigász, ciklop, fél-isten, írók fejedelme, csak őt, csak őket bámu-lom.

Ha nem volna hiábavaló, mivelhogy minden ilyenhez alapjában véve vagyok tehetség-telen, beállnék hozzá inasnak.

Bolyongás huszonnégy órában

Indulás.

Hétkor kelek. Fáradtan és nem frissen. Nem tudom pontosan, mitől ez a nagy fáradtság. Nyilván attól is, hogy nem kellemes ma élni. Aggodalmak gyötrik az embert s az aggodalmak — jogosak. Nem festjük az ördögöt a falra, hanem az ördög ott van a falon a maga teljes fekete pompájában . . . Kedvetlenül indulok a napi munkámra, kevés reménnyel a sikerekre. De sok kilátással a kudarcra, sérelemre, bosszúságra, elakadásra. Csak az az egy rossz nem érhet, hogy csalogdjak . . . Nem csak a magam sorsa fáraszt, hanem mindnyájunké. Ha semmi baj nem ér a nap folyamán, akkor is megkínozz a részvét. És, sajnos, ebből több termelődik bennem, mint amennyit el lehet viselni.

Valami reggeli lelkigyakorlatot kellene végeznem: most már majd minden jóra fordul, most már majd minden jóra fordul, ezt elmondani húszszor egymásután. Vagy tudatos elhatározással valami támaszpontot keresni. Egyelőre mást nem találok: testileg nincs hiba, makkegészséges vagyok. Kell ennél nagyobb istenáldása?

Elmegyek a kávéházba reggelizni és hogy átnézzem a lapokat. A József-körúton, a Nemzetinél át a Rákóczi-úton, az Erzsébet-körúton. Szép idő van, kék az ég, a hideg már el-

múlt és még nincs kellemetlenül meleg. Ezt érzékelem, tudomásul veszem, s örülök neki. Ezekben a percekben tehát csaknem optimista vagyok, a hirtelen nyelvujiók szerint: derülátó. Már kutatom is, hogy minek lehetne örülni még. Szóval: kerestetik valami ok az örömré. Százpengőnyi örömért rögtön fizet-nék . . . akár kilencven pengőt. Így, ha ötször-hatszor örülhetne az ember naponta, már szépen meg is élhetne.

Nem nézem, mégis látom az ucca népét. Férfiak, nők, ilyenkor reggel kevés az öreg és kevés a gyerek. Rendes küllemű emberek. Most és épen itt, nincs köztük rongyos, nincs szomorú tekintetű, vagy riasztó arcú. Mintha aranykort élnénk. Ha kiesne elmém-ből minden tudatom a világról, azt hinném, hogy a paradicsomban járok. Szóval a kép, ezt meg kell vallani, kissé csalóka. De hát hiába, egy ember, két ember, három, négy, csupa megelé-gedett ábrázat. Talán . . . tíz pengő van az ábrázattulajdonos zsebében. Tíz pengő, és most már azt hiszi, itt az örök boldogság. Tegnap szerezte a tíz pengőt s nyomban megváltoztak nézetei a „helyzet“-ről. És új szemléletét az utolsó pengőig tartja majd. A nap folyamán vitába száll a pesszimistákkal, — bajlatókkal! — s ilyeneket mond: én azt hiszem, hogy most már javulnak a viszonyok; háború pedig, az belátható időn belül nem lesz.

Hát itt a baj. Hogy öt-tíz pengő ilyen világfordulást idéz elő egy ember lelkében. Kedvező gazdasági viszonyok között ekkora változáshoz legalább kétezer pengő szükséges.

Virágot termelünk.

Utközben nézem a kirakatokat. Ez kedves mulatságom. (Lám, mulatni is szoktam. Az intranzigens baloldali előtt végem van: menthetetlenül kispolgár vagyok.) Minden nap megnézem a virágkereskedést, amely előtt elvisz az utam. Erdemes valamit mondani a virágokról. Szépek, sokfélék, színűkkel, alakjukkal gyönyörködtetnek, orgona, tulipán, rózsza, nefelejese, ciklámen, lapdarózsza, szekfű, orchidea, krizantém... hát ebben semmi különös nincsen. A kertészek buzgalma azonban új változatokat hoz létre. Látok kék orgonát, rózsaszínű nefelejese, emberfej nagyságú lapdarózsát és esokoládébarna tulipánt. Szép és érdekes, de már kezd túlságosan érdekessé válni. Mert látok egy virágot, nem tudom micsoda, de hasonlít a tulipánhoz, liliomhoz, mihez, és sötétszürke a színe. Olyan, mint egy áttetsző gyászfátyol. Jobban megnézem, hát sárgásszürke a szírmáinak alapszíne, melyet fekete szín recéz, aféle gyászvirág. Erre meg mi szükség volt? — tűnődök miatta. És már gyanú kél bennem az elszánt, mesterségesen virágot termelő buzgalom iránt. Már látom a jövő virágkirakatát. Növényi varangyok is lesznek benne, falszínűek, pepiták, hullafoltosak, foszlott színűek, púposak, torzalakok, némelyik majd úgy lóg le a száráról, mintha ráakasztott pelenka lenne, undorítóan érdekes lesz majd a kertészet, a növényi kultúra, a céltudatos virágkitenyésztés legfelső foka. Talán hangokat is adnak majd a virágok, az egyik kuruttyol, a másik nyög, esetleg csuklik, az illatuk egyre differenciálódik, egy igenszép rózsának sajtszaga lesz s megszületik a foghagyma illatú gyöngyvirág. Nem bizonyos tehát, hogy a fejlődés útja a falanszter felé vezet, de kétségtelen, hogy minden áron diadalmaskodni akarunk a természetben. Már is ott tartunk, hogy amikor a virágüzlet kirakatában gyönyörködök, egyúttal nevetési inger is környékezik.

A napilapok élvezése.

A napilapokat az ujságos úr, aki érettségizett fiatalember, rakja az asztalomra, a kávéházban. A Bucsiniszky-kávéház ez, semmi titok benne. Itt reggelizek, itt írok, ide hozza leveleimet a posta, itt keres föl, aki beszélni akar velem, innen indulok — mostanában legtöbbször az adóhivatalba; az adóhivatal ra-

gaszkodik hozzám, nem akar elveszteni. A lapokat elsősorban azért kell átnézni, hogy lássam, nincs-e valamelyikben tárcám. Mert némelyiknél sorbanálló vagyok, várnom kell. Egyébként a napilapok nem üdítene. Ma olvasgatok belőlük egy keveset s amint látom, kivételesen, nincs okom megbánni, hogy megszegtem a kúrát. Ez a kúra a saját találmányom. Kimerültség, levertség, életuntság ellen — hat hétig nem olvasni ujságot. Majdnem szanatórium. Pozitív gyógyszer helyett: az ember felfüggeszti a mérgező anyag szedését. Mint aki a nikotintól, alkoholtól tartózkodik, amikor már megártott neki. A mérgező anyag bonyolult vegyület, mérgezőek már maguk az események. Persze — a szervezettől függ, hogy kinek mi árt. De mérgező maga a feltálatási módja az eseményeknek, a garníring, azaz az események kommentálása. Az egyik nyílt kárörömmel állítja napról-napra, hogy ne reméljete, nem lesz háború! A másik burkoltan, esetleg a sajnálkozás álarcájával fenyegetőzik: Anglia és Amerika mérhetetlen összegeket költ fegyverkezésre; már ennyi tankjuk, annyi hajójuk és amannyi repülőgépjük van. Ha csak valami szaftos gyilkosság nem adódik, homloktérben áll minden nap a „világhelyzet“. Az pedig hol feszült, hol enyhül. Esztendők óta. Hullámrendszerben mutatják be nekünk. Feszült, feszültebb, végtelenségig feszült, bármely órában várható a kirobbanás — azután: a helyzet enyhült. Klix Klax szerint lehetséges, hogy ebben az évben még nem lesz háború. Így kell az érdeklődést szüntelenül ébren tartani és a lapot — vásároltatni. Először rémítéssel, azután megnyugtatóssal. Mert a rémítésbe, ha nem következnék el a megnyugtatóssal, belefáradnánk; a megnyugtatósságtól meg végre is annyira megnyugodnánk, hogy már alig olvasnánk, ha csak — nem kezdődne újra előlről a rémítés.

Ma épen a hullámvölgy mélyén tespedünk. Sőt ezen felül is valami antizsurnalisztikus békesség borult a világra. Csupa tárgyalás mindenfelé, javaslatok és ellenjavaslatok, szerződések, még a magánbuzgalmi gyilkosságok, halálos balesetek s egyéb szörnyűségek száma is fogyatékos. Valóságos uborkaszezon a koratavasban, ha tovább is így megy, elő kell szedni a fiumei cápát. A vér-

szegény hírekből ime a legvérmesebb: a sírásó rekordja; már hogy meghalt a sírásó, megszámtolták mennyi sírt ásott munkás életében, sírok száma tízezer. Majd: Tengerbe süllyedt egy japán falu. Kis eset, de baj azért történt: 400 ház rombadőlt; no meg mellékesen — a baj ritkán jár egyedül — 19 ember is életét vesztette. És így tovább, andalítóan.

A posta.

A posta szűkmarkú, egy levelet hozott mindössze. Tömött a boríték, feltétem, három kis cikk van benne, kísérő levéllel. Mind a három cikkeske egy-egy fulánk, illetve már maga a csípés. A levélíró, kitűnő barátom, arra kér, használjam fel tényközléseit s a lényeghez fűzött megjegyzéseit; ő nem szokott írni, de nehezére esne hallgatni, különben reméli, hogy egyetértünk. Baj lenne a cikkekkel, ha egyetérténénk, mivel azonban nem egészen értünk egyet, hát, hogy is mondjam, én is „mellékelve csatolom“ mind a hármat:

1. Az asszimiláció kora.

Kedves Uram, nem tudom olvasta-e Farkas Gyula könyvét, mely nemrégiben jelent meg. Az asszimiláció kora a magyar irodalomban 1867—1914 — címmel. Ha nem olvasta volna, ne is olvassa, ami ebben foglaltatik, azt sokkal tömörebben, egyenesebben és legalább olyan műveltséggel és felkészültséggel elmondta az igazságügyi miniszter úr a zsidó törvény parlamenti vitája alkalmából. Farkas Gyula könyvéből sem okulást, sem élvezetet nem meríthet, — szegényes okmánya egy kaotikus korszak szegényes eszmeáramlatainak, olyasvalaminek a bizonyítására vállalkozik, mint a napi politika Farkas Gyula művét esztendőkkal megelőzve, félreérthetetlenül megállapított, pártpolitikai jelszavakba tömörített és melynek végső konzekvenciáját a törvényhozás eszközeivel már le is vonta. Farkas Gyula szellemtárs könyve, amely így utána sántikál az eseményeknek, felesleges és unalmas könyv.

Érdekesebb és a korszak lelkébe mélyebben belevilágító (ezer bocsánat e frázisokért „lélek“ „mélység“ „bevilágítás“) az irodalmi vita, mely a könyv körül kavargott s mely

olyan ijesztő józansággal láttat meg a magyar szellemi életben embereket és törekvéseket, hogy ami kevés illuziót, reményt, bizakodást az ember vad couéizmussal magára parancsolt, az úgy oszlik el, mint a szappanbuborék. Száz példáját panaszolhatnám ennek, talán meg is teszem egyszer, ha ön kedves uram írásai között helyet szán a felesleges dolgoknak („a felesleges dolgok a legszükségesebbek“ mondotta egy nem asszimilált német író), — most azonban csak azzal a kritikával akarok példázni, amelyet Farkas Gyula könyvéről a tehetséges és írnitudo Illés Endre a Nyugatba írt. Nem tetszik neki a könyv, tartalmatlan — „kőcsetűnek“ ítéli, bizonyítás híján való — „Farkas Gyula előtt bőségesen zárva maradnak tájak, jelenségek, titkok.“ Nem tetszik neki a könyv, de mégis rokonszenvesé teszi számára, enyhébb megítélésre készíti az a körülmény, hogy néhány nem asszimiláns író, — ő „baloldaliaknak“ mondja őket, — a könyvet egyenesen rosszhiszeműnek nevezi. Ha ezek nem támadtak volna a Farkas Gyula könyvére, „ilyen ropogva kitörő guerillatüzeléssel“, nyilván Illés Endre még keményebben ítelt volna a könyvről, de így minden hitvitázó türelmetlensége és keménysége a nem-asszimilánsoknak szól, akik azóta — nem tudjuk, Illés Endre így képzelte-e — már el is vették méltó büntetésüket, határozatilag tiltattak el a tollforgatástól. (Csak úgy közbevetőleg jegyzem meg, hogy ezt a büntetést lehetne még raffinálni, egyik totális államban a rendőrfőnök megtiltotta, hogy a zsidók Beethoven-műveket zenéljenek, talán nálunk is el lehetne tiltani őket Farkas Gyula olvasásától.) A Goncourtok írnak naplójukban a „l'intolérance du parti de la tolérance“, a türelmesség pártjának türelmetlenségéről; „Duclos szavára gondolok — írja a napló, — aki azt mondotta... ezek az emberek még odáig viszik, hogy misére járok.“ Így valahogy próbáltam magyarázni magamnak Illés Endre eljárásának indító okait, — bevallom nem nagy sikerrel: olyan nagyon aktuális, a napi politika szellemébe olyan jóleső kényelemmel belealkalmazkodó dolog a „baloldali“ „nemasszimiláns“ jó magyarul „zsidó“ írók rendreutastása, hogy erre alig tudok mentséget találni. Az irodalom az én szótáramban szellemi ma-

gasabbrendűséget jelent, valamit, aminek felhasználása parlamenti célokra, pártcélokra elképzelhetetlen, mert alkalmatlan. Uram, dobjam el a szótáramat?

Igaz tisztelettel
Balassi Menyhért
(Kuruczles).

Móricz Zsigmond — Ady Endre.

Még egy levelet, kegyes engedelmével ugyanerről a témáról. Arról van szó, hogy érkezett az idő Ady Endre genie-jének kiszabadítására. Mert hogy évtizedeken keresztül vasárlarcos foglya volt annak az összeesküvő bandának, melyet most végre sikerült a disszimilációs táborba internálni, az nem is kétséges. Az irodalomtörténet, vagy ha úgy tetszik szellemtörténet, melynek irányát, tételeit, esetleg fejezetcímeit már készül megállapítani a művészkamara, szóval ez az irodalomtörténet fogja majd végérvényesen, törvényes erővel megállapítani, hogy hogyan sikerült az összeesküvőknek Ady genie-jét a Zion bölesei szolgálatába állítani, a hitvány anyagiasság milyen varázsformulaival, testi és lelki erőinek milyen ördögi aláásásával. A visszahódítás, a babyloni fogságból való kiszabadítás ideje érkezett. „Ady a turániaké“, „Ady az árjáké“. „Ady a csodaszarvasé“, „Ady Imrédy Béláé, esetleg Mecsér Andrásé...“ Szép vértetű rohamcsapatok jönnek s diabolikus hűj! hűj! kiáltással Ady Endrét kiszabadítják. Sikerült, férfimunka volt. Móricz Zsigmond a csapatok élén, gondolom ugyanaz a Móricz Zsigmond, akiről Ady Endre — *Levélféle Móricz Zsigmondhoz* — gyönyörű versében azt írja:

Nyugat csapatának keleti zászlója,
Mi nagy esatázásunk nagy igazolója.
Néha kényeskedő, de magyar hatalmú,
Nyugatba tört magyar s duzzadt bizodalom,
Papnak indult lélek, de szabad, pacsirtás,
Szentírásos ember, kinek szent az írás.
Ma te vagy a magyar s rendkívüli követ,
Ma benned sarjadnak az ős magyar tövek.

Hogy ilyen ember vezérlete mellett a rohamcsapatok fényesen győztek, — tessék csak elolvasni a jelenvoltak névsorát, akik készek a kiszabadított Adyt a nyakukba venni —

azon nincs mit csodálkoznunk. Nem tudom pontosan, hogy Móricz Zsigmond mit mondott, de úgy vagyok értesülve, egy cikkéből is, úgy láttam, hogy azt mondta „élettér“. Móricz Zsigmond és élettér! A *Sárarany* írója és élettér! A *Szegény emberek* írója és Élettér! A Bethlen-remekmű írója és élettér! Vajjon kacsintott-e hozzá olyan huncutul, ahogy néha szokta, mikor valamelyik tréfája kitűnően sikerül?

Igaz tisztelettel
Balassi Menyhért
(Kuruczles).

Földessy Gyula — Babits.

S végül még egy levelet, igazán utolsót kedves uram, arról, hogy ez a korszak, melynek egy-két epileptikus vonaglásáról a fentebbi levelekben megemlékeztem, hogyan neveli, a maga képére hogyan formálja fiait. Azt írta nemrégiben egy hivatalos fémjelzéssel el nem látott kiváló magyar író, hogy korunk mozgalmain nem szabad csodálkoznunk: „a tehetségteleneknek is van osztályhareuk“. E megállapítás segítségével sok mindenfajta jelensége a mai életnek válik világossá előtűnik: a közéletben, a társadalmi életben, a szellemiek terén olyan emberek merészkednek az első sorokba, rendezőn és parancsolón, akik a régi időkben a téglahordás hasznos szerepét töltötték be, néha egészen lelkiismeretesen, de akiknek munkájáról egy igényes korszak ritkán vett tudomást. Most eljött az ő idejük. Most elégtételt vehetnek maguknak minden mellőzésért, túlkiabálhatják a szemérmeseket és gögösöket, akiket nem visz rá a lelkük, hogy velük vitába szálljanak, példát statuálhatnak, feljelenhetnek, szellemi Gauleiterekké avanzsálhatnak. Aki példát akar erről, olvassa el Földessy Gyula cikksorozatát Ady Endre értékeléséről. Nem Ady Endréről van szó ezekben a cikkekben, Ady alakja mellékes bennük s csak ürügyül szolgál arra, hogy dühét Földessy Gyula Babitson kitölthesse. Földessy Gyula szorgalmas ember, Ady verssorainak lelkiismeretes méricskélője, kifogástalan szakember, akit, mikor famulus foglalkozása keretein túllépett, Babits Mihály visszaintett

a helyére. Most ütött a bosszú órája és írja és írja az ötödik folytatást, a tizedik folytatást, rendet csinál az Ady-értékelésben, ami azt jelenti, hogy Babits műveit próbálja jelentéktelenségben elmarasztalni. „Mitosz“ olvassuk egyre tanulmányában, mely szó körülbelül azt jelenti, mint „élettér“. Öt folytatásban, tízben, tizenötben, hogy Goethenek is igaza legyen, aki szintén nem mitoszalkotó:

Getretner Quark

Wird breit, nicht stark.

Igaz tisztelettel
Balassi Menyhért
(Kuruczles).

Akik eltávoztak.

Mondom, csak egy levelet hozott a posta. Pedig többet vártam. Az elmúlt hónapokban egy sereg emberről állapodtam meg abban, hogy majd levelezünk egymással. Olyanokkal, akik az országot elhagyva külföldre mentek, ott keresni megélhetést, ki az Egyesült Államokba, ki Argentínába, ki Párisba. Megígérték, hogy majd értesítenek sorsukról, szívesen vállalnak megbízást is, eljárnak majd lapnál, kiadóvállalatnál, öten is erősítették, hogy legfőbb gondjuk lesz, úgyszólván életcéljuk, hogy a Kiskúnhalom francia fordítását elhelyezzék. Mert a franciákkal bizony személyesen kell tárgyalni, a nyakukra kell járni, levélre nem hederítenek, ez a jó szokásuk. Vártam a kimerítő beszámolást arról is, mit tudnak a már régóta Párisban tartózkodók, mit tudnak rólunk Argentínában s mi fő a newyorki katlanokban. Mire nézik, hogyan látják máshol a világot? Mindenkinek a véleménye érdekel, tekintet nélkül arra, hogy milyen politikát kotyvaszt, hogy hová, mihez sodorta kényeszerhelyezete, emberi minősége.

A távozók eltávoztak, még pedig zsidók és keresztények egyaránt, egészen Remenyik Zsigmondig, és — egyik sem írt egyetlen sort sem. Különös, bár nem lep meg. Fájdalommal mentek s odakünn nyilván haragos érzésbe esaptak át, ők is általánosítanak. Belekerültek a künn élők eszmekörébe, melynek lényege: neheztelés mindenki iránt, aki itt él. Szigorúak, kérlelhetetlenek, következtetések. Így látom s valami indulattelt gondolatsor megindul bennem is, kezdődik a sor, de alig folytatódik, mert — lezárom. Folytatni — azt nem érdemelnék meg. Téved a kitűnő Veres Péter, aki az odakünn — és idebenn — nyomtatásokban megjelent „Üzenet“-ekre s más számonkérésekre írásban felelget, szóval azt hiszi, hogy a megrovások méltók arra, hogy válaszoljon rájuk.

Valami a Júniusról.

Irom ezt a Június-t. Különös potpurri-nak szánom. Szeretném azután folytatni, még legalább négyszer-ötször megismételni. Majd meglátom persze, hogyan fogadják. Hozzászólás ez az örök, esetleg a napi tünetekhez, az emberhez, az ember viselt dolgaihoz! Írás, ami nem ígér semmi jót, senkinek még az ellenfele megsemmisítését sem helyezi kilátásba, ami csupán a maga módján segít — keresni az igazságot. Igen, ebben a keresésben inkább negatív lesz a szerepem, mint amikor a szobában elgurul egy pengő, keresni kezdik, mindenki keresi, eltolják helyükről a székeket, az asztalt, lehajolnak, a diván alá néznek, szitkozódnak, egymást lemarházzák, én is jelen vagyok, de csak ilyesmiket mondok: ahhoz ne nyúlj, mert az köpés! Tudniillik ennyire jó szemem azért van. Másképp: annyi iskolát megjártam, politikait, társadalomszemléletit, lélektanit, természettudományosat és még ki tudja hányfélét, hogy különösen jó érzékem van első pillanatra felismerni, mi a hamis, mi a téves, mi az, ami mindenesetre más, mint aminek mutatják. A megismeréshez vezető munka első szakasza pedig: elvetni a téves ismereteket. Még ha semmi sem marad is utánuk.

Irom ezt a Június-t és — önmagamtól függ, hogy mit írok. Néhány év súlyos cenzúrája után, amit át kellett élnem, van ebben valami mellet duzzasztó felszabadulás. Lehet . . . legalább is nagy lélekzetet lehet venni. Azután zavarba esni és töprengeni, no, mit írjak most? Mert . . . talán már el is felejtettem, hogy mit akarok. Kezd kényelmetlenné válni, már-már ijesztő ez a nagy felszabadulás. Ugy, hogy felbukkan a kérdés: csakugyan felszabadulás-e?

Megpróbálkozom a bölcseséggel. Minden szabadságnak vannak korlátai. Tehát viszonylagos ez a nagy irodalmi szabadság, amibe ime belecsöppentem. Jaj, most azt írok, amit akarok. Csupán az ügyész ítélkezik felettem. Nos, hát azt akarom először megmondani, hogy az ügyész az, akitől nem félek. Az ügyész védi a nemzetet, az országot, az Istent, a hadsereget, a magyarság jóhírét, — mindazt, ami ellen eszemágában sincs véteni. Ha-

nem... nines kiadóm! Nem függök szerkesztőtől és lektortól. És... nem függök az olvasótól. Nem fürkészem ki az olvasó hajlamosságát, nem készítek rendelésszerű árut, csak irok s majd meglátom, kell-e amit csináltam. Van-e a kuriózumnak, a csodabogárnak kelete?

Kiadó, szerkesztő, lektor, kritikus! Miatuk érvényes a megállapítás, amit egy szellemes nőtől hallottam. Felelet volt ez egy írónek arra a kérdésére, hogy: tulajdonképen kiket nevezünk dilettánsoknak? És így szólt a felelet: Dilettánsok azok, akiknek megjelennek az írásaik. Nagyon helyes! Mert, aki beletöri magát a mai lehetőségekbe, aki aláveti magát a rengeteg tilalomnak, aki az olvasó közönség — egybizonyos könyvvásárló réteg — szájaíze szerint ír, aki a nótát cigányosan fülbehúzza, akinek műve megüti a kereskedelmi árú mértékét, szóval, aki nyomtatásban, tehát könyvben, folyóiratban lapban megjelenik, az csak dilettáns lehet.

Cenzura.

Kíváztatik a derű. Minél borusabb az ég felettünk, annál több legyen a derű a könyvekben. Az élet valóságos derűje és az irodalmi derű közt mintha fordított lenne az arány. Vannak irodalmi folyóiratok, melyek a derű kelendőségén vérszemet kapva igényüket felfokozzák s egyenesen a bájt követelik, már csak azt óhajtják vásárolni és tisztos kereskedelmi haszonnal tovább adni. Kíváztatik a cselekmény, történet, mese. Valami elindulás tehát, bonyodalom, jaj, egymáséi lesznek-e, vagy sem, végül a megnyugtató befejezés, mindez pontosan úgy, ahogyan a valóságban nem eshet meg. A valóság, óh, azt a csunya valóságot tartsuk rejtve. A befejezés legyen csattanós, ma már a „méla akkord“ nem ki-elégítő. A szereplők, nohát azok csakis jómódú úriemberek lehetnek. Sőhivatali segédtsízt, kisvárosi borbély mint regényhős, elképzelhetetlen. A regény olvasása közben egy szobakonyhás lakásban tölteni időnket, ha csak képzeletben is, az se nem báj, se nem derű, egyáltalában nem üdülés. Szatirikusan ábrázolni, egy kis gúnnyal kezelni csak a társa-

dalmilag alacsony állású embereket lehet: díjnokot, cselédet, Miska bá't, aki zsellér, péksegédet, pincért, részletügynököt, legföljebb házótanítót. A főszereplőknek legyen mindig pénzük, korlátlan szabadidejük; házbér, gáz, villany kifizetve, telefon bevezetve, ruha angolszövetű, nő szép, elegáns és kedves, fogai épek, protézise nincs. Ha konfliktus adódik úrnő és cseléd közt, a cselédnek nincs igaza. Ha pedig a bájtól egy hajszálnyira mégis eltérünk, akkor sem az úrnő gyötri a cselédet, hanem a cseléd lop. A *Kocavendég* című novella, mely arról szól, hogy egy úriember falusi disznótorra utazott, tele mohó vággyal, hogy finom hurkával, kolbásszal s egyéb disznóságokkal jóllakjon, azután eliszonyodik a disznóölés láttán, megriad a véres nagy husoktól, undor fogja el, amikor a hurkát csinálják, elszáll az étvágya s mire találnak, már nincs sehol, mert megszökött — ez, bármily realisztikus, bármily jó, könnyed, olyan, mint hogy ha az olvasó maga élné át a kalandot, nem alkalmas a közlésre, mert egyes részleteiben „kellemetlen.“ *Kálmánka nőt kísér*, ezzel a novellával már megint baj van, mert Kálmánka kisfiú, mégis szerelmes a felnőtt leányba, hát ez borzasztó is, azután, amikor a kisasszonyt rákényszeríti az anyja, hogy hintón tévedjen be arra a tanyára, ahol a vőlegényül kiszemelt jókeresetű pesti ügyvéd nyaral, akit a kisasszony nem szeret, Kálmánkának „véletlenül“ elered az orrvére, a vérzés nem csillapodik, el kell vinni az orvoshoz, s így a látogatás, a vőlegényfogás elmarad, — hát ez az orrvérzés is olyan „naturale“, ami a novellát élvezetre alkalmatlanná teszi... Mindezt ki kívánja így? Nyilvánvaló, hogy sem törvény, sem rendelet, sem bírói gyakorlat. Hanem a közönség, helyesebben az a réteg, amelyik a könyvet vásárolja... És elképzelhető-e színdarab, amelynek tárgya egy gyári munkás és egy munkáslány szerelme lenne? (Az okosak nehogy példát említsenek, mert a *máról* beszélek s arról, hogy mi történik nálunk!) Egy zárt típus, a nagyságos asszony, határozza meg, hogy mit írjanak, mit nyomtassanak ki, mit adjon elő a színház. És a nagyságos asszonyt bizonyos emberrétegek nem érdeklik. Olyan a nagyságos asszony, mint valamikor a gróf úr volt, aki megnézett

a Nemzetiben egy Ibsen-bemutatót s mikor aznap este a társaságban egy történetesen intelligens grófnő megkérdezte tőle, hogyan tetstett neki a színdarab, rövid gondolkodás után így felelt: „Engem nem érdekelnek az ilyen ügyvédek.“

A nagyságos asszony érdeklődési köréből különben Kodolányi János tört ki sikerrel. Száznál már jóval többször játszották a *Földindulást*, kitűnő színművét, holott a szereplői nem előkelők, a cselekmény színhelye nem kastély, nem park, nem szalon. Fölmérhetetlen jelentőségű ez a siker, amely elsősorban azt mutatja, hogy akadnak emberek, akik valami másféle irodalom iránt is tudnak érdeklődni, mint a „szerzők“ ügyes, de hamis mesterkedései. A *Földindulás* sikere alighanem a *szerzők* bukását jelenti . . . A zárt, maradi, korlátolt érdeklődés, a mélyebbel, az emberibbel szemben való rideg elutasítás persze csaknem diadalmaskodott a *Földindulás* esetében is. Másfél év óta kész a Kodolányi műve, s a Belvárosi színház előtt megjárta már néhány más színházat. Az egyik azzal az indoklással adta vissza a darabot, hogy: gyenge. A Vígyszínház óvatosabban csak azt vetette el, hogy: a pesti közönségnek ilyen darabot lehetetlen bemutatni. (Még igaza is volt a Vígyszínháznak, az ő közönsége előtt a *Földindulás* meg is bukott volna.) A régi, Bárdos-féle Belvárosiban olvasatlanul kapta vissza Kodolányi a *Földindulást*, viszont — már ezt megelőzőleg — levélben fölkérték, hogy paraszti környezetrajzzal szerelje föl — Meller Rózsi egy színművét!

És így tovább, a végtelenségig. Fenyegeti-e hát veszedelem a nagypolitika részéről az irodalom szabadságát? Lehet, hogy igen. De bizonyos, hogy a fenyegetés és annak minden esetleges következménye olyan irodalmat ér, amelynek már régóta nincs szabadsága.

Allítólag minden elveszett.

Egy ismerősöm leül hozzám egy kis beszélgetésre. Csak úgy erre járt, majd mindjárt megy is tovább. Földbirtokos. Vagyis inkább volt földbirtokos. Panaszkodik. Családi osztozkodás után százötven holdja maradt.

Megélne ennyiből is, de — nem adnak majd érte semmit. Havi negyven pengőre becsüli, amit a kisajátítás juttathat neki. „Elveszett itt minden“ — sóhajtja. És eszembe jut T. Gy., aki meg szélső jobboldalinak vallja magát. Tegnap, a zsidótörvény megszavazása után, ő is sóhajtott: „Elveszett itt kérem, minden“. A két sóhajtás közt csak az a kis „kérem“ szócska volt a különbség . . . Most kinézek az ablakon. Egy szegény ember vándorog el előtte. Rongyos, az arca beretvátlan, egészen csinos ember lenne, de borus tekintete, zilált arca valami mély szenvedést mutat; munkáskülsejűnek mondják az ilyent, koldusnak, csavargónak, mindegy hogy kicsoda, micsoda, de szemmel láthatóan se vagyon, se keresete, se pénze, talán éhez, talán már beteg, egyszóval szenved, esetleg büntelenül . . . Ilyent ezt az egyet láttam ma, pedig tudom, hogy tele van velük a világ, még Londonban is, még Amerikában is. Ezek iránt azonban, bárkik legyenek, napszámosok, kubicusok, munkanélküliek, szerencsétlenül jártak, vagy olesó bérért dolgozók, — óriásian kicsiny részvét mutatkozott eddig világszerte. Nem volt például sajtójuk. Minden alkalmat elmulasztott a betűöntés és a szónoklás, hogy valami nagy-nagy gezereszt csapjon értük. Hozzá tartoztak a viruló élethez, ők voltak a háttér, amelyből kidomborulhatott az előtér, az ő nyomorukon épült fel a fogalom arról, hogy mi a vidám élet; ők voltak az ellentét, mondhatnám a „dialektikus ellentét“, amelylyel együttesen jelentkezhetett csak az, amit egészségnek, szépségnek, finomságnak, gazdagságnak, szóval — jólétnek nevezhattunk. Semmi sem veszett el, — sóhajthatnám én. Mi veszhetett volna el, amikor — eddig is alig volt valami?

Uriember.

Ennivalóért megyek a henteshez. A hentesbolt mellett egy úridivat üzlet áll. Mindig megnézem kirakatában a nyakkendőket. Nem vágyakozva, ahogyan szokták, hanem undorral. Micsoda marhaság az ilyen színes csafarang! Még hozzá váltogatni, a divathoz alkalmazkodni, időnként ujakat vásárolni, darab-

ját három, öt, hat pengőért. Egy ilyen hatpengősnek az anyaga ötven fillérbe kerülhet, fizet pedig a nyakkendő-kereskedő a fiatalasszonynak, akivel a napokban beszéltem, egy darab elkészítéséért 4 fillért, — csak ezt akartam a nyakkendőkről elmondani.

A hentesnél várnom kell, míg az előttem állót kiszolgálja a segéd. Olesóságokat vásárol valaki, fejhúst és vérből készült olesó hurkát, melynek tizenkét fillér tízdekája. Jólöltözött férfi az illető. Mosolyogva magyarázza meg az esetet, mentegeti magát a hentessegéd előtt: „Nehogy azt higgye, hogy nekem lesz. Áh. Ez a vacak! Parasztgyomorba való ez“... Ránézek, hogy lássam, ugyan miféle ez az úriember. Ő is rám néz. Ráncolódik a homloka, szürossá válik a tekintete, csaknem megkérdezi: „Mi az? Talán nem tetszik, amit mondtam?“

Méltóságos urak.

Délután egy belvárosi kávéházban kell valakivel találkoznom. Ablakhoz akarok ülni a kávéházban, mert szeretem a világosságot. Mások is tudják azonban, hogy mitől döglök a légy, mások is ablakhoz szeretnek ülni s minden ablakasztal foglalt. Vagy ott ülnek már az asztalnál, vagy az asztalon a tábla, hogy: Foglalt. Egy asztalon nincs tábla. Oda akarok ülni, de ott terem a pincér és élőszóval közli, hogy az asztal foglalt. Habozok, nem mozdulok, a pincér az ijesztés módszeréhez folyamodik: Iksz méltóságos úr részére! Szentisten, mé-é-éltóságos úr részére és én már majdnem oda merészkedtem... Elkullogtam, bár dohogva. És — szégyeltem magam. Önmagam miatt is, meg a közszokások, a közszellem miatt, amely elvárja, hogy megretiráljunk a pénz, a rang, a cím előtt. Ugy szégyeltem magam, hogy dühre gyultam. Kínéztem a legnagyobb üres asztalt, amelyen nem is tábla, hanem bronztábla fenyegetőzött a rettentő szöveggel: Foglalt! És odaültem. Ugyanaz a pincér állt előttem, újra figyelmeztetni akart, már tátogatta a száját, de ráförmedtem: Feketét! És meghozta a feketét.

Egyfelvonásos tizenöt pengő.

Üdvözlök egy fiatalember, egy színházi heltilap munkatársa. Van-e készen egy egyfelvonásos színdarabom? — kérdezi. Nincs. De ha lenne? . . . Kellene a lapnak. Mit fizetnek érte? A fiatalember mosolyog: Tizenöt pengőt.

Szép. A magam részére keveselném, de általában soknak találom. Meg is magyarázom fiatal barátomnak, hogy miért. Mert ha őt pengőt fizetnének, akkor is kapnának közölni való anyagot, — egyszerűen ezért. Termés, az van, hála Istennek . . . Valamely élelmes üzletember létesíthetne egy lapot, persze irodalmi, és minden írásért, amit leközlőne, fizetéseket kívánna az írótól. Akkor is akadna írás, amennyi csak kellene. Hogy nem lennének jók? Ugyan! Olyon jók mindenesetre lennének, mint amelyekért a tizenöt pengőket fizetik. És ha egy cseppet sem volnának jók, annál kelendőbbek lennének. Az irodalom ma az a mesterség, amelynél a minőség nemesak hogy nem számít, hanem a jóminőség hátrány. Egyetlen ilyen mesterség valamennyi létező mesterség közt. A fogorvos minél jobban végzi a munkáját, annál többen járnak hozzá; az ügyvéd minél sikerebben viszi a pereket, annál több a megbízója; a cipész, minél jobban talpal, sarkal, annál inkább keresik. Az író? Tessék csak érdeklődni, kinek a könyvéből mennyi fogyott például a múlt évben. Ki vezet és ki kullog hátul?

Közíró.

Egy publicistát, a szörnyszülött szóval megnevezve közírót látok, olvas. Francia, angol lapokat. Művelődik. Szedi magába a sok ismeretet. Különben is művelt ember, régi író, valamikor nagy népszerűségnek örvendett, ma már öregedő bölény, nem tud lépést tartani a „korszellemmel“. Mellőzik. Nem támadják, de annál rosszabb, hallgatnak róla. Bizonyos, hogy hálátlanok hozzá. Vannak érdemei, szolgálatokat tett: harcolt a volt és még el nem mult társadalomért. Élőszóval is. Én egyszer régen, van már tizenöt esztendeje, beszélgettem vele és a társadalom szerkezetét bí-

ráltam. Nem mintha bizonyosat tudtam volna valami jobbról, hanem elégedetlenkedtem, különösen a jövedelemelosztást állítottam igazságtalannak. Példát is említettem: a bankigazgató — egy banknál nem is egy, hanem több — háromezer, ötezer, esetleg tízezer pengő havi fizetést kap, míg ugyanabban a bankban a kuli reggeltől-estig tartó munkáért kétszáz pengővel díjazták.

Ugyanezt a kifogásomat, épen az előző napon, elmondtam egy valóságos bankigazgatónak is. Az igazgató így vélekedett: „Belátom, hogy ez igazságtalanság, de hát ilyen társadalmi viszonyok közt élünk, aki bírja, marja, mit tehetek én? Legföljebb nem venném fel az egész fizetésemet. Senki sem követné azonban a példámat, cselekedetemnek semmi társadalmi haszna nem lenne, a világ forogna tovább, ugyanazon törvények szerint.“

Igy beszélt, akkor, maga az igazgató, a tettes. Másnap a közírónak, egyéb érveim támogatásul ezt is elmondtam. Ő azután megmagyarázta, hogyan is áll a dolog. Nagyon is igazságos, — állította, ha az igazgatónak sokkal több a fizetése mint a kulinak. Mert a kuli gépies munkát végez, amit mindenki megtanulhat, neki tehát csak napszám jár; az igazgató azonban más, ő a vállalat lelke, tőle ered az üzleti kezdeményezés, neki vannak meg a pénzügyi kapcsolatai, az ő érdeme, hogy a bank keres és így a kuli is hozzájuthat a maga havi kétszázához.

Tanultam tehát a kitünő közirótól. Felvilágosított valamiről, amit a magam eszével sosem találtam volna ki. Mert hát ki is gondolhat ilyesmire? . . . Hálásan emlékeztem meg néha azóta is a most tollamon forgó köziróról s róla jutott eszembe ez a találó kifejezés: bértollnok. Már olvastam is ezt a szót, mások is használják, a forrás megnevezése nélkül.

Cirkusz.

Este a cirkuszba megyek. Megnézem a szabadstílusú birkózást,ilyent úgysem láttam még. Valamikor, negyven év előtt, rájöggtam a görög-római birkózásért. Ha csak tehettem, elmentem a cirkuszba. Robinetti és

Masson, később Eberle, Petrov, majd Pederesen, Cigányevics, Cyklop, Aberg, nyolcadikos koromban Kara Achmed és Hackenschmidt. Csodáltam az erős embereket. Mi volt nekem Napoleon, Rothschild, Zola, a Hackenschmidt-hez képest, aki százhuszonöt kilót emelt félkarral. Azt hittem, a testi erő a legfőbb adomány, amivel a természet az embert megáldhatja. Hogy a testi erő általában az erőt jelenti, hogy biztosítja a sikert, megóv a mások packázásaitól, a betegségtől, a félelemtől. Mikor egy tapasztaltabb felnőtt arra figyelmeztetett, hogy a revolvernek nem imponál a Kara Achmed, mert akár ő, akár egy cingár mitugralsz, a revolvernek az mindegy, — ezen elcsodálkoztam; olyant hallottam, amire eddig még nem gondoltam s a megismerés lesújtó hatása alól úgy igyekeztem szabadulni, hogy nem gondoltam többé rá.

Ugy messziről, a karzatról, tetszetek is nekem a birkózók. Nem érzékeltem túlméretezettségüket, gallérból kiömlő vastag nyakukat, nem láttam ronesolt fülüket. Egyszer láttam egy fényképet, Georg Lurichot ábrázolta meztelenül, az volt a kép alá írva: Das Ideal des männlichen Körpers. Azt hittem, hogy az ilyen férfitermet csakugyan eszmény, a nők szemében is, szóval számításán kívül hagytam Bedő Mórt és Krausz Simont, az őszszakállú ögrófról nem is szólva. Hittem a mérközések komolyságában is. Eszményítettem az életet, Jókai Mór is bűnrészes ebben, a svindlit általában lehetetlenségnek tartottam s ha mégis valahol letagadhatatlanul jelentkezett előttem, nem tudtam hová lenni a csodálkozástól. Bár még ma is, alapos puhatolózás után, azt tartom a régi birkózásokról, hogy köztük némelyik valóban komoly küzdelem volt.

Akkoriban eladtam a fizikakönyvemet az antikváriumban, úgy mentem ki a Hackenschmidt—Kara Achmed viadalra.

A szabadstílusú birkózásról eddig csak hallomásból tudtam egyetmást. Nem sok győnyörűséget vártam tőle. Azután . . . nem is csalódtam benne.

Látom az első pár mérközését. Ügyesek, mutatványuk érdekes, hiszen az elején tartunk, de — kellemetlen. Több ennél: undorító. Minduntalan a fejemet csóválom. Rútabb, mint amire számítottam. Ütik, tépik, mellbe-

rúgják egymást, csavarják, fessegetik az egymás karját, lábát. Vagdossa az egyik a másikat az alig befödött kongó deszkapadozathoz, de úgy, hogy csak úgy nyekken, csoda ha föl tud kelni. Nem annyira legyőzésre, mint levezésre, kidöglesztésre megy a dolog. Szörnyű izom-, tüdő- és szívmunkát végeznek. Valóság-gal gladiátorok. Láttukra már csak az hiányzik, hogy éhes oroszlanok elé vessenek halálnak szánt embereket. Bármelyik birkozónak, bármely pereben kitörhet a keze, lába, esetleg a nyaka, betörhet az oldalbordája, belső sérülést szenvedhet a szerencsétlen, elájulhat, meg is halhat. Ily lehetőségekkel súlyosbítva megdöbbszent, amit látok. Uristen, ilyesemből élni! Ez, mint foglalkozás, mint kenyérkereset.

És a közönség? Figyelem az arcokat, lesem a szemeket. Falják a látványt, mosolyognak, sőt, ha egy kis kínzás adódik, vigyorognak. Élvezik a kíméletlenséget, amely mást sújt, és azt, igen azt, hogy — ha szerencsésük van, az egyik ott maradhat a porondon. Akkor — nem hiába fizették meg a jegy árát.

A második mérkőzés első tíz perce után felállók és elmegyek. Elég volt. Nem csak hogy nem élvezem, hogy iszonyodom tőle, hanem — unom! Egyébként ezúttal nem vagyok ideges, nem lep meg a szorongás, csak mélységesen elítélem a mulatságot, szereplőivel, létrehozóival, közönségével együtt. Kár, hogy ezt megengedik a hatóságok . . . A mögöttem ülők, amikor két barátommal együtt közmegegyezéssel felállunk és indulunk, nevetnek, valaki gúnyos megjegyzést is tesz: nem bírják szegények!

Pedig bírnám. Csupán nem akarom bírni. Mondtam már, hogy még unom is. Nem szórakoztat a más nyomorúsága és a mások kegyetlensége . . . Odakönn azután, a holdfényes esti ligetben, elmagyarázom fiatalabb barátaimnak, hogy milyen más volt a régi — birkózás. Összehasonlítom a régit és ezt a züllött baromságot. Párhuzam adódik így a régi és a mai világról. Fölmérhetetlen a különbség, amit épen fölmérek. A régi birkózás nemes sport volt, szép, látványos, érdekes, becsületes, még az előre kicsináltsága esetén is, és emberséges. Ez itt, ez a kecseszkecsken, ez a fogd ahol éred, vagy mi fene, ez . . . a bomba, a mérgezgáz, a

névtelen feljelentés, az embereltüntetés, a „világhelyzet“, a napilapolvasmány, a ponyva, a kalandorfilm, a repülőgép, a tank, a „jegyzékek“ korának méltó mellékterméke. Ha ez szórakozás, akkor nyilván szórakozás az egész élet, a gyötrelmekkel, a megtorlásokkal együtt, akkor nem rémüldözünk a gyilkosságok és szerencsétlenségek olvasásakor, hanem a rémüldözés leple alatt titkon élvezünk. „Az ugrás nem sikerült, alája került, elgázolta, két lábát többől lemetszette“, huh! igazán megéri a tíz fillért, amibe az olvasmány került.

És ha ez így van, akkor az élet szebb, mint valaha is volt.

Költők kecseszkecskenje.

Mostanában az írók is, különösen a költők, viaskodnak. Ők is ott fogják egymást, ahol érik. Nem épen testileg, hanem az egymás szellemi és erkölcsi végtagjait csavarják, törik, nyilván ugyanazzal a szándékkal, hogy a közönséget szórakoztassák. Egyik odasújt egy vádirattal a másikhoz, s olyan elvtelenséget, árulást, alkalmazkodó sunyiságot vet a szemére, hogy az csaknem ott marad a porondon. A másik felel erre. Szép Szó, Üzenet, Esti Kurir, Magyar Élet, — minden cikuszban folyik a mutató. Ártatlanabb, de — jóval unalmasabb az igazi kecseszkecskennél. A sérülés sohasem komoly, bár az indulat legalább akkora, mint ami Vilo Burt, Amerika bajnokát, vagy Dick Shikat világbajnokot hevíti. A helyzet azonban mindig nevetséges, több annál: származás. Egy ilyen költő-mérkőzéshez képest minden kis kakasviadal Hektor és Achilles párbaja. Már csak azért is kicsinyes, mert — anyagilag igen csekély összegek körül forog. Elvégre az a Vilo Bur, ha félórán át úgy dolgozik, mint egy tigris, legalább kap vagy ötven pengőt a munkájáért, a dühért, a nagyfene szemkinyomó vágyért. De, Istene, egy költőnél miről, mennyiről van szó? Érdemes azért az ötért, nyolcért, amely még ezenfelül olyan ritkán esedékes? Ezért tehát csak külsőleg hasonlít a dolog ahhoz a marakodáshoz, amelylyel például Shaw és Chesterton keltettek érdeklődést önmaguk iránt s verték fölfelé az ázsiójukat . . . Hazai költőink számára, ha már a konfliktus elintézése csak lovagias úton történhetik, valami más módját kell kitalálni a párvíadalnak. Azt ajánlanám, hogy álljanak ki illő segédlettel s zárt teremben, egymással szemben, és zsebkendővégről olvassanak fel egymásnak a saját műveikből. Ha az egyik már nem bírja és összeroskad, a másik győzött.

Politikai beszélgetés

Fölkerestem a politikust, hogy a magyar politika aktuális eseményeiről kikérdezzem. A nevét nem írom ide, — ezt megígérttem neki, hogy sarkaljam a minél teljesebb őszinteségre. Annyit mégis közölök róla, hogy nincs az ezer jelölt közt, saját állítása szerint azért, mert a mai jelszóharcban nem bízik eléggé a maga politikai hitének átütő erejében. Volt már képviselő, volt már miniszter, tartozott pártkötelékbe, küzdött a párttonkívliság nehézségeivel, résztvett kormánybuktató intrikákban és kormányalakító akciókban. Szóval gyakorlatilag is szakképzett politikus... Így beszélgetésben, régóta ismerem, őszinte ember, igyekszik lehetőleg azt mondani, amit gondol. Kétkedő; soha nem vall valamely „igazságot“ annyira, hogy néhány kérdőjelet ne gondolna hozzá; jóízű, nem szereti, sőt megveti a konokságot, a jelszavakat, a képmutatást, a pátoszt, a megjátszott nekihevíveléseket, — nyilván nem is igazi politikus.

Most persze elégedetlen, tele ellenzéki indulattal; már javában folyó beszélgetés közben intézem hozzá az első határozott kérdést:

Ha ilyen szigorú kritikával illeti politikai életünket s bizalmatlan a kormányzat iránt, mivel hogy nem vár attól szociális tetteket, sem a földkérdésben, sem egyebekben, akkor kérem a negatívum helyébe a pozitívumot: ki mástól várna ilyeneket?

„Ahhoz, hogy valaki a kormányzattal szemben bizalmatlan legyen, nem is kell túlságosan szigorúnak lennie. Ha emlékezetünkbe idézzük a mai kormány megszületésének körülményeit és végig tekintünk pályafutásán, minden okunk megvan a bizalmatlanságra. Emlékezzünk csak vissza, hogy a mai kormány elődje, az Imrédy-kormány, milyen szerencsés körülmények között kezdte pályafutását. Bő termés, az eukarisztikus ünnepélyek jó hangulata, az ország katonai egyenjogosításának elismerése, a felvidéki területek visszacsatolása, egyre fokozódó megbecsülés a világpolitikában, csupa olyan tényező, mely olyan hangulatot teremtett az országban, olyan bizalmat a kormány iránt, hogy ez a legszebb reformpolitikát indíthatta volna meg. Komoly szociális alkotásokat. Kiadós földbirtokréformot, egyenletesebb jövedelemelosztást célzó adótörvényeket, az ország függetlenségét biztosító külpolitikát s amire még ennek az országnak szüksége van. E helyett mit lát-

tunk? Kezdeményező lépéseket a parlamenti alkotmány félretételére, s valami diktatúraszurrogátum bejelentését. A szélsőjobb szellemében készült új zsidótörvényt. Az egyéni szabadságnak további megszorítását, a kormányzati mindenhatóság örök biztosítását, törvényekkel, rendeletekkel, felülről irányított társadalmi szervezkedéssel. A parlamenti alkotmány félretételére irányuló kísérlet megbukott, nem is tudom, hogy min, tán az öskutatáson... minden egyebet vállalt Teleki Pál kormánya. Teleki vállalta az embereket, kikből az előző kormány szelleme áradt, vállalta magát a szellemet és engedi érvényesülni. Gyöngé, hogy e szellemnek ellenálljon és e felett való töprengésében azt hirdeti, hogy ez az ő legsajátabb elgondolása, ebben a szellemben nevelődött, tudományos ismeretei ezt revelték számára és a „keresztényi szeretet“-et nyilván a legalkalmasabban egy félmilliónyi „legyőzött“ hekatombájának magaslatáról lehet hirdetni. A legnagyobb bizalmatlansággal nézem a fejleményeket. Hogy kitől várok okosabb, megértőbb, magyarabb, európaiabb politikát, erre nem válaszolok, mert ez tisztán akadémikus kérdés, válasznak semmi gyakorlati jelentősége nem lenne.“

Pedig épen ezt, a személyit, szántam fogós kérdésnek. Hogy hát mégis kik lennének azok a liberális, demokratikus politikusok, akiktől a közösség érdekében több telhetne? Ha gondol valakire, akkor azok mikor, mivel mutatták meg, hogy nem csak követelni tudnak, hanem ha hatalomra jutnának, másképen cselekednének, mint a hatalom eddigi gyakorlói? Eckhardt? Bethlen? Rassy? Hogy én említsek neveket.

„Ismétlem, nem válaszolok. Pedig egész bizonyosan vannak ilyenek, kétségbe kellene esnünk, ha erről nem volnánk lelkünk mélyén meggyőződve. Nem kell, hogy liberális államférfi legyen, lehet konzervatív is, elvégre Angliában a legszebb szociális reformokat a konzervatívok csinálták meg. Vagy lehet valaki olyan, aki pártpolitikailag nincs is fémjelezve, de jószándékú és tehetséges. Neveket nem említek. Csak arra reflektálok, hogy Bethlent, amint szavaiból kiérzem, bizalmatlansággal nézi. Távozása óta Bethlen olyan is-

kolán ment keresztül, hogy multbeli kormányzásának cselekedeteiből elhivatottsága meg sem ítéhető. Ha szociális alkotásokban kormányzata nem is volt gazdag (bár az ipari munkások aggkori biztosítását ő csinálta s ő fejlesztette komoly intézménnyé a munkások és tisztviselők betegségi- és balesetbiztosítását), ha földbirtokreformja szegényes is volt, nem szabad elfeledni, hogy ő volt az, aki megszüntette azokat az anarchikus állapotokat, melyekkel elődjei megküzdeni nem tudtak és ő volt az, aki utat találván Itáliához megszüntette az ország izoláltságát. Ha ma jönne — az elmúlt hét esztendő tapasztalataival — formája bizonyára még különben bontakozna ki. No jó, Eckhardtól is valamit. Eckhardt Tibor tehetséges ember, ha ítélőképességét nem is tartom csálhatatlannak. A szociális kérdések komolyan érdeklik. Nálunk ha azt mondják „szociális kérdés“ azalatt rendesen olyan intézkedést értenek, mely az ipari munkásságra és tisztviselőkre vonatkozik. Eckhardt Tibor tudja, hogy a mezőgazdasági proletáriátus ebbe legalább olyan joggal tartozik bele. Rassay Károly a legkülönb politikai tehetség azok között, kiket a háború utáni korszak hozott. Ami liberális és konzervatív államférfiban a legjobb, az van meg benne. Forradalmat sohasem csinálna, még „csodását“ sem, de megcsinálna mindent, ami épkezláb dolog egy forradalomtól kialakulhatna.“

Maradjunk Bethlennél. Konzervatív politikus, aki a liberálisoknak ma eszményképe. Nem vagyok Bethlen-szakértő, de . . . oly meggyőzően hat rám, amikor akár a legszélsőbbben jobboldali lapban is Bethlen-portrét olvasok. A portrék úgy jellemzik őt, hogy hosszú kormányzata alatt mindazokban a kérdésekben, melyeknek elintézése ma már égetően sürgősnek mutatkozik, nem tett semmit. Optáns-ügy rendezése, — ez lenne az érdeme, már ha ez érdem lehetne. Viszont az is érdeme, hogy nem lett általános-titkos választói jog, s hogy Magyarország talán az egyetlen ország, amelyben nincs munkanélküli segély.

„Nem hiszem, hogy ennek az interjúnak az lenne a feladata, hogy én Bethlen István kormányzatának némely tévedését megvédjem. Szociális alkotásairól már szoltam, jelentőseknek tartom őket; az öregkori biztosítással egy csomó nyugati államot megelőztünk. A titkosság elleni küzdelme hiba volt.

De hát hová törpül a belpolitika s annak minden csinja, ha a világon ma végbemenő folyamatot egységes egésznek tekintjük, szóval ha észrevesszük függvény-voltunkat! Szokta ön is ily mérlegre tenni a mi kisdéd ügyeinket?

„Nagyon helyes kérdés. Valóban, ami most nálunk történik, az emberek akik a politikában érvényesülnek, a törvények, melyeket hoznak, ez mind függvénye annak, ami principális jelentőségű dolog most Európában történik. Azt hiszem, hogy így is elég pontosan fejeztem ki magamat. Hangoztatják ugyan, hogy „Szent István szellemében“, „a magyar nemzet a lélek nemzete“ „a magyarság a maga lelkeségét fejezi ki törvényeiben“, de lényegében hirdetik és érvényesítik a szellemet, mely a totális államokkal szembeállította a demokráciákat. Lehet, hogy nem is cselekedhetnek másképp. Annyi azonban bizonyosnak látszik előttem, hogy ez a világnézeti elhelyezkedés belevisz bennünket abba a küzdelembe, mely világszerte megindult a különböző világnézetek között és hogy... Nem folytatom, vestigia terrent.“

Föltételezhető-e, hogy lényeges szerepük van a demokratikus jogoknak és közszabadságoknak akkor, amikor nincs a tömegek számára rendes megélhetés? Másképen: a fő, hogy legyen sajtószabadság, gyülekezési szabadság és esküdtszék, de — a Schwarzwald vagy Bunkófeő ezután is egyenlő ötvenet, legjobb esetben két pengőt fizethessen napszámul, szóval olyan keveset, amilyen keveset csak tud? Egy elrettentő példát említek, amely jellemző az „aki birja, marja“ rendszerére: P. F. negyven év alatt egy városszéli specerájából — a vele kapcsolatos csalásokkal és uzsorával — kilenc darab négy- és ötemeletes házat szerzett, úgy, hogy minden munkáért, amit igénybevetett, a mindenkori minimumot fizette.

„Ön szenvedéllyel tárgyalja a kérdéseket. Ne vegye rossz néven, ha azzal gyanúsítom meg, hogy titokban — jelöltségre készült. Külön dolog a szabadság és külön dolog annak a bizonyos P. F.-nek házlátifundiuma. Ha nekem a között kellene választanom, hogy anyagiakkal bőségesen volnék ugyan ellátva, de a szót, mellyel a butaságot és gázságot bírálom, a torkomba szorítják, vagy anyagiakban szűkösen, de szabadon írhattam meg, mondhattam el, ami a lelkemen fekszik, akkor én ezt az utóbbi lehetőséget választanám. Elismerem, hogy ez az én egyéni gusztusom. S hogy a tö-

meg másként gondolkozik. De hát mért volna akadály a szabadságjogok teljessége a népi politikának, a szociális politikának? Ellenkezőleg a kritika szabadsága, a jus murmurandi egyenest előfeltétele minden becsületes politikának; anélkül kényurak megajándékozhatják alattvalóikat szociális reformokkal, de ugyanakkor értéktelenné is teszik azokat becsvágyukból folyó s kritikával nem illelhető politikájukkal. Erről persze nem tanácsos többet mondani.

Az én kérdésem általánosabb jellegű összefüggésekre vonatkozott, oly társadalmi tünetek alapján, melyek Budapesten és Párisban, de Buenos-Ayresban és talán Tókióban is észlelhetők. Valami ellehetetlenült abból, ami eddig volt a világon. No de ez csak töprengés nálam, s töprengéseim csak a kérdésig vezetnek el. Maradjunk annál, hogy a világ változik. Mi a változások iránya? Mi az út, amelyen járnunk kell? Illetve... úgy látom, hogy önt a liberálizmus kielégíti. Azt kérdezem tehát, és ez már talán konkrét kérdés: a lényeges változásokat hozó diktatúrákkal szemben mit tud a liberálizmus, azonfelül, hogy egy félig-meddig elmúlt állapotot óhajt visszahozni s azután abban, mintegy egyhelyben, topogni, beláthatatlan időkig? Kérdezem ezt anélkül, hogy a diktatúrákat kellemes, kíváncsatos módszereknek tartsam. Mert én, az én szubjektív aggodalmaim világából, azt szoktam mondani: Három félelmetes gazdasági és társadalmi rendszerről tudok eddig: 1. Fasizmus, 2. bolsevizmus, 3. demokratikus liberálizmus. Igen, ezt a harmadikat is félelmesnek szoktam nevezni, mivelhogy a már birtokon belül levők önvédelmének látom elsősorban.

„Mi az irány? Mit tudom én? Hogy mernek erre válaszolni: Világfilmet rajzolni? Világprogramot adni? Tizenegy pontban, kilencvenöt pontban? Zöldingben vagy szmókingban? Csodaszarvassal a gomblyukamban vagy más valami jelvénnel, mert anélkül igazán nem megy. Dehogyan válaszolok. Legfeljebb a liberálizmusra vonatkozó szkeptikus megállapítására. Az emberiségnek nem volt szebb, gazdagabb korszaka, mint amelyet a liberálizmus segített kimunkálni a francia forradalomtól a nagyháború kitöréséig. Lexikonköteteket kellene írni, ha leltárt akarnánk készíteni gazdaságáról. Már a kezdetén ott áll a kiváltságok megszüntetése és az élet javainak, — anyagiaknak és erkölcsieknek — mindenki számára való biztosítása. Ez nem „világnézeti“ frázis volt, hanem kézzelfogható valóság...

tessék átlapozni e százszázévtendő történetét. Az ember emberré levésének korszaka volt ez. S ha az általa inaugurált gazdasági rendszerben — a manchesterizmusban — hibák is voltak, épen a kritikának az a teljes szabadsága, mely a liberalizmus főkéllékei között szerepel, az emberiességnak szelleme, mely a liberalizmus számára kategórikus parancs, ez tette lehetővé, hogy a liberalizmus a múlt század utolsó harmadában túltette magát a laissez faire elvén és olyan szociális alkotásokkal mondott el lent önmagának, melyek egymagukban is alkalmasak arra, hogy ez a fogalom, a liberálizmus, a jövőben is élő és ható legyen. Mert nem igaz, hogy ellehetetlenült, vagy csödbe jutott; ellenkezőleg hatalmas erőket csoportosított maga körül, amire nem lenne képes, ha nem volna még mindig élő valami.

Egy különös fogalom, amelyen a demokrácia nyargal, a szabadság fogalma. Van-e ennek a szónak a szegényekre vonatkozó értelme? Nem inkább csak azt kell-e érteni — a szó eddigi használatára szerint — szabadság alatt, hogy akinek pénze van, az szabadon költözködhetik a Dunaparttól a Rózsadombra és ha ott megunja, hát vissza? És szabadon utazhat nyaralni Svájcba.

„Hát persze, hogy van értelme a szabadságnak a szegényre vonatkozólag is. Svájcba nem mehet szabadon, de az egyik városból a másikba mehet, az egyik munkaadótól a másikhoz szintén. És követelhet több bért és kevesebb munkaidőt, aminthogy ezt — épen szabadsága révén — el is érte. És ha a bére még mindig nem elég, követelhet többet, összeállhat társaival e követeléseknek megvalósítására, képviselőket küldhet a parlamentbe, kik az ő igazát bizonyítják. Elismerem, hogy a méltányos bér követelése és a Svájcban nyaralhatás között még hosszú út van, de hogy ezt az utóbbit milyen gazdasági vagy politikai rendszer valósíthatja meg, ezen korai törnünk a fejünket.”

Keringjünk csak még mindig a liberálizmus körül. Ön ismeri a Crainquebille-t. Ezt a kitűnő novellát France akkor és ott írta, amikor és ahol a liberálizmus és a demokrácia a tetőfokán járt, — csupán vice lenne ez az írás? Ismétlem azonban, hogy minden kérdésemet káröröm nélkül teszem fel, anélkül tehát, hogy örülni tudnék a fegyvernek, a börtönnel, a besugárnak, a testi és lelki bántalmazásnak, mint társadalomváltoztató eszközöknek. Csakhogy — ugyanezeknek mint társada-

lomfentartó eszközöknek sem örülök, már pedig: demokrácia, az én gyanum szerint, akkor, illetve addig van, míg a jólétből futja s a kiszorultak aránylag kevésbé elégedetlenkednek.

„Olvastam a derék zöldségáros történetét. (Próbálna valaki megírni hasonló esetet egy diktatúrában!) De hát mit bizonyít az? Hogy ami intézményt a liberalizmus életre hívott, az még nem elég tökéletes, s hogy az ember minden időben, minden felekezeten, minden gazdasági rend és minden világnézet mellett, ember marad. Voltaire a maga Candideját valóban megírhatta volna a múlt század utolsó éveiben is, megírhatná ma is, szerintem még több joggal, sőt néhány kötettel megtoldva, legföljebb hogy nálunk nem kapna rá kiadót.”

Most egy jelentéktelennek látszó részlet, Bethlen István abban a bizonyos, búcsúzó levelében az uccáról és a csőceseléről ír nyilvánvaló lenézéssel. A csőceselék aljas ösztöneit említi. Ez bizony gyenge vélemény a tömegekről. A lélektanból tudjuk, hogy ösztönök dolgában ember és ember közt olyan különbség nincs, mely szerint az egyiknek előkelő, a másiknak meg aljas ösztönei lennének. Még szádista vagy szodomista is ép úgy lehet gróf, vagy grófnő, mint a napszámos. A csőceselék — szerintem a szegények, a megélni nem tudók — legfőbb ösztönéleti megnyilatkozása bizonyára a megélni akarás. Az igaz, hogy Bethlen nem demokrata, de — ahogyan én a mai politikusaink szóhasználatát ismerem, a „levelet” más is ép úgy, ép olyanra írhatta volna. Micsoda sikert várhat ez a „hang” olyan mozgalmakkal szemben, amelyek a tömegekre apellálnak?

„Nem kell azt túlságosan betű szerint venni, amit egy politikus, aki az aktuális politikai harcokban az első vonalban vesz részt, tendenciózusan mond, vagy ír. Csőceselék, ez a szó Bethlen István levelében korántsem jelenti a nincstelenség tömegét, azokét sem, kik a nincstelenségük miatt lázadoznak. Jelenti az ő szótárában azokat, kik úszító szóval, kongó jelzőszavakkal olyan gazdasági vagy szociális elgondolásokat ordítanak a közvéleménybe, melyek Bethlen szerint az országra, a közre, a társadalomra veszélyesek. Egyébként, mint már a kérdésben is foglaltatik, Bethlen se nem liberális, se nem demokrata, de van benne valami abból a nemes konzervativizmusból s ma több mint a kormányzása idején, mely az angol államférfiakat jellemzi s amelynek lényege: nem várni be, míg valamely okos és becsületes

reformot az ellenpárt kikényszerít, hanem azt megelőzve és jószívvel megcsinálni, becsületesen végrehajtani és jelentős áldozatokat hozva biztosítani egyidőre a szociális nyugalmat. Innen van az, hogy az angol labour-párt a világ szociálistái szemében csaknem polgári pártnak számít, viszont a kommunista pártnak csak egyetlenegy képviselője van az angol alsóházban, a fasiszta pártnak egy sem.”

Hallottam egyszer egy gyárról. Ujpesten volt, vagy Angyalföldön. Papírzacsőgyár volt. Ötven munkásnő dolgozott benne s néhány egyéb alkalmazott. A gyár igazgatója, egyúttal tulajdonosa, havi ötezer pengőt vett fel a jövedelemből, többet mint az összes alkalmazottjai együttvéve. Hol van annak a lehetősége, liberalizmusban, hogy ez meg ne történhessen? Vagy: micsoda elv az, mely alapján a tulajdonost ilyenmértékű többkereset illeti meg? Mi ő? Felsőbbrendű ember? Több, mint Shakespeare, Gauss, Petőfi Sándor, Pasteur? Nem mindenkinek előtt való-e, hogy: ez pedig többé elő ne forduljon? És — azután lehessen csak, mondjuk szabadon gyülekezni.

„Mit feleljek erre? Csak tessék lázadozni! Ökölnyi betűkkel a házfalakra írni, az éjszaka esendjébe beleordítani minden igazságtalanságot! A „tulajdon” kérdéséről nem akarok vitázni: megrögzött vallója vagyok a magántulajdon elvének; van néhány jó könyvem, néhány rendes bútoradarabom. (Egyebem sincs), nem szeretném, ha valamelyik világnézet azt más számára osztaná ki „élettérnek.” Szóval ebben a kérdésben elfogult vagyok. A nagyobb vagyonnak, a nagyobb jövedelemnek nagyobb terheket kell vagy kellene viselnie... semmi baj, ha három generáció alatt valamely vagyon adók révén az államhoz térül. Ezt egyformán cselekedheti demokrácia és parancsuralom, aminthogy cselekszi is. Más kérdés az, hogy a különböző világnézletek mire költik a jövedelmeiket.”

Kérdezem mindezt annak ismeretében, hogy például Finnországban, Svédországban, csakugyan annyival kedvezőbbek a gazdasági és társadalmi viszonyok, mintha ott valósággal egészen más lenne a dolgok menete, más lenne a közszellem, mintha még a gazdasági törvények is mások lennének. Talán még az is lehetséges, hogy ott a liberális-demokratikus rendszer csakugyan magában hordja az önmaga korrektívumát is, hogy nem áll egy helyben, hanem van mozgása, a nagyobb mértékű társadalmi igazságosság felé. Bár... ismerem azt a felfogást is, mely szerint Svédország és például

Románia közt csupán az a különbség, hogy Svédország gazdagabb; hogy a svéd, finn, holland, dán jobbviszonyoknak ez országok kiváltságos helyzete az oka: valamennyien szállítói Angliának. Anglia jóléte pedig — mindaz az ideológiai, ami e jóléten alapszik — a gyarmatokból eredő különhaszon következménye.

„Hát bizony a svéd vagy norvég polgár-

nak jobb dolga van, mint a magyarnak. Lehet, hogy a finneknek is. De attól tartok, hogy ennek a taglalása kissé eltávolítana ennek az interjúnak központi problémájától, mely gondolom így fogható össze: lehetne-e nálunk úgy kormányozni, hogy jobb sorsuk legyen a szegény embereknek?

Beszélgetés Erdélyi Józseffal

Az uccán találkoztam Erdélyi Józseffal, véletlenül. Beszélgettünk, a *Tücsök*-ről mondtam el egyetmást. A *Tücsök* valamiféle irodalmi szövetkezés, könyvek kiadására és terjesztésére. Erdélyi ötlete, fiatal írók próbálják létrehozni, illetve most már életképessé növelni. A jószándék megvan, a lelkesedés lobog, már csak pénz kellene. Erdélyi ezúttal nem szenvedélyes hévvel, hanem nyugodtan magyarázza a célt, a módszert . . . Megint találkoztam Erdélyivel, a Centrál kávéházban. Most politikáról, zsidókérdésről, a fasisztikus-nyilas célkitűzésekről folyt a beszélgetés. Szellemes ember ez az Erdélyi, ha nekilendül, pontosabban: ha megharagszik, ömlik belőle a szó, mulatságosak az ötletei, pompásak a képei. Amikor már későn volt, csak akkor jutott eszembe, hogy föl kellett volna jegyeznem, amiket mondtam. Haragos volt, a sérelmeinek emléke tüzelte s ha úgy helyes, hogy csak annak van igaza, aki haragszik, akkor kész mulasztás, hogy szigorú, kicsit autoszugesztív-gyakorlatként ható, önbiztató kijelentéseit csak én hallgattam, egyébként elszálltak és így semmivé váltak . . . Harmadszorra már kerestem Erdélyit. Tartsunk ismétlést, javasoltam neki. De most már rendszeresen kérdezek és jegyzem a feleleteket. Ebből interjú lesz, ami nyomtatásban jelenik majd meg. Hát . . . így már nehezebb a dolog. Rendelésre nem lehet szállítani az önként kigyult s már ellobbant haragot, az ötlettermőt; meg aztán most már vigyázni is kell, nehogy törvénybe ütközzünk és hogy senkit a kelleténél jobban meg ne botránkoztassunk. De azért próbáljuk meg, mentsük, ami menthető:

Mi van a *Tücsök*-kel?

— A szövetkezet, a *Tücsök*, még csecsemőkorát éli, de — Herkules a bölcsőben — már megfojt minden mérgeskígyót, aki meg akarja marni és fojtani még a bölcséjében. Minden pártérdektől függetlenül, célja a magyar művelődés szolgálata. A tiszta haszon száz százalékát juttatja majd az írónak, a művésznek, a magyar alkotótehetségnek, nem pedig az eladási ár öt vagy tíz százalékát, ahogy a kiadóvállalatok szokták. Mert nem fucsas-e, hogy egy könyv valamennyi példányának az árából csak tíz százalékot kap az író, a többi a nyomdái, a papírgyáré, könyvkötőé s kiadóé, sőt — egy-egy példány eladási árából negyven százalék a kereskedő! Nem kapitalista, szabadkereskedelmi szörnyszülött-e, hogy Petőfi megírja összes költeményeit, amiből könyv lesz, a könyv egy példánya mondjuk öt pengő, s ebből az öt pengőből ötven fillér Petőfi úré, de két pengő Kohn Ignácé, aki a könyvet árulja. Ötven fillér annak, aki a könyvet írja, és két pengő annak, aki csak árulja! . . . Csupa szegény költő és művész alapította a *Tücsök*-öt. Nyolc fillérrel kezdtük, de már a legolcsóbb üzletrészekből, megközelítettük a kétezer pengőt. Nem sietünk. Ha semmit sem teszünk, úgyis elmúlik az idő. Ha egy, ha két, ha öt-hat év múlva, de lesz valami a *Tücsök*-ből.

Mire nézed most a világot, a helyzetet, vagy mit?

— A világgal nem törődöm, igyekszem visszavonulni magamba és építeni valamit, a hozzám hasonlóan kisemmizettekkel összefogva. Örülök ha nem törődnek velem, mert rendszeren csak bajt okoznak. Az egyes emberhez, a kisemberhez akarok férközni. Elférni a kisdedek hóna alatt, hogy azután majd én vehes-

sem hónom alá, legyűrhessem azokat az óriásokat, akik elfoglalva tartják a pozíciókat, ahonnan használni nem, csak ártani akarnak ennek a népnak.

Mit írsz? Mit tervezel? Nem vagy elakadva? Mit vársz?

— Cikkeket írok. Visszatanulok a prózába. „Forgókomédia” címen minden héten írok a *Sorakozóba*, a Héjjas Iván hetilapjába. Verset — ötöt ha írok ezután egy évben, vagy egyet se. Nem vagyok elakadva, csak a pénzzel van mindig baj. Ha nincs. Mert ritkán van, sosem elég, mindig kevés. Mit várok? Jó tetért jót, de nem az emberektől.

Mi volt összegyűjtött verseid sorsa?

— Huszonötévi munkám, válogatott műveim sorsa, nemzeti ajándék helyett, elkobzás és megsemmisítés. Nem zártak be. Két hónapot kaptam, három évre felfüggesztve. Visszont: nem tilos belőlem érettségi tételt kitűzni. Ez az én elégtételem. „Ifjú szívekben élek.”

Van-e kiadód?

— 1922-ben a *Táltos* kiadta első versesfüzetemet. Nem a versekért, hanem Szabó Dezső előszaváért. „Magyar líra ma nincs, ami van, jobb lenne, ha nem volna...” Így kezdődött Sz. D. „első és utolsó” előszava, amit én nem kértem, ami úgy szakadt rám, mint egy agyonütő nagy szerencse. 1924-ben az Athenaeum adta ki *Világ végén* című nagyobb verseskönyvemet. A saját kirakatába sem tette ki. Mikor venni akartam belőle, azt mondták az üzletben, hogy nem adhatnak, mert iskolakönyvek fekszenek rajta. A Szép Ernőén, a Heltai Jenőén, meg a Kemény Simonén nem feküdtek. Csak az enyémen. Egyszer, húszfilléres áron, ki akarták árusítani. A *Népszava* könyvkereskedésében egy nap alatt elfogyott ami volt, újra nem rendeltek. Az Athenaeum igazgatója ötven fillérért akarta nekem eladni darabját, hogy árusítsam magam. Az uccán. „Borotváltassa azt a szőrös szívét”, ajánlottam neki. Az *utolsó királyság* című könyvemet elvittem Heltai Jenőhöz, az akkori igazgatóhoz. Azt felelte, hogy sokan vagyunk mi fiatalok, sorba kell állnunk. Én: nem vagyok sokan, nem állok a maga csürhájába, aki engem moslékkavaróval üt orron, hogy egye a fene a

más malacát. Én vaddisznó vagyok, magukra borítom még a vályút. „Az Athenaeum! Csak meg kell nézni a kétpengős novelláskönyveinek sorozatát. Móricz, Laczko, Zilahy mellett végtelen sora a zsidó íróknak: Földi Mihály, Királyhegyi Pál, Kemény Simon, Nádas Sándor, Heltai Jenő, Pap Károly, Hunyady Sándor, Gelléri Andor Endre, elrémitő az arányszám, harminc-húsz, a magyarok vereségére. No meg magyarokon és zsidókon túl Bethlen Margit! Hát ez az Athenaeum. Ez az, amiből már elég volt... A könyvet a feleségem pénzén adtam ki. Könyvek kiadásába, bojkotált könyveim kiadásába úszott el a feleségem kis öröksége.

Vannak-e lapok, ahová írhatok?

— A szélsőjobboldali lapok, már amelyik verset is hoz, szívesen látják verseimet, honorálják is tíz pengővel. Kevés? A Nyugat még annyit sem ad.

Kikkel vagy barátságban?

— Barátaim? Nyilatkoztam már versben róluk. „Barátaim szegények, elnyomottak, Irgyeim gazdagok és gazok. Nem mer miattam szót emelni senki, Számkivetett magyar költő vagyok. Jó ha békében hagynak, nem zavar-nak. Ugy érzem, mintha fal venne körül, Kőszívekből. Mintha ki lennék zárva, Egy égig-érő vasfalon kívül...”

Nem szorít-e, nem fojt-e valami muszája a mit és hogyan-nak? Persze, hogy így nem érthető a kérdés! Arra gondolok, hogy költeményeket mégis csak akkor lehet írni, amikor szabadon áradhat a költő indulata minden irányban. Amikor nem közvetlen szolgálat az, amit elvárnak tőle. Amikor még akármily káromlást is elkövethet a költő s tettének következménye nem a megtorlás, hanem hogy a következő versében bűnét bánja és vezekel. Amikor a költő elereszti magát. A megfontoltsága meglazul, amikor már sehova sem tartozik tudatosan. Mert ha tartozik valahová, tartozik lelkének tudattalan tartalmával együtt, oda ahová a természet, az Isten helyezte, szóval csak szabadon, előre eltökéltség nélkül, mindenki más várakozását figyelmen kívül hagyva, látszólag önmagával is újra és újra ellentétbe jutva.

— Értem. Én a formák embere vagyok. A forma az a bűvös süveg, ami megfoghatatlanná tesz. Az a kör, amelyből nem szabad ki-lépni, de a gondolat diszkoszát a napba kell, a holdba, a csillagokba, a végtelenségbe vágni.

Kikkel vagy harci viszonylatban?

— El'enségeimmel nem törődöm. Egynek sem válaszolok. Kutya ugat, karaván halad. Bánom, hogy pereltem őket. Többet nem teszem. Tessék csak nyugodtan ... ugatni!

Láttad-e Kodolányi darabját és Tamásiét?

— Kodolányiét láttam. Ezzel a darabbal érkezett be igazán a háború utáni új, népi irodalom. Tamásiét még nem láttam. Tamási nagy tehetség, fejlődőben levő drámaíró.

Olvasol-e mai irodalmat?

— A mai irodalomból keveset ismerek. A mai magyar irodalom: egy kicsit én vagyok.

Mit szólsz a sok könyvhöz, a „bő termés”-hez?

— A legtöbb ember visszaél az-ábécével. Sok beszédnek sok az alja. Sok könyv: sok szemét.

Melyik verseidet tartod legszebbeknek?

— A legszebb verseimet sohasem fogom megírni. Azaz, hogy mindig azokat akartam írni, halvány nyoma ennek a szépet-akarásnak ott van minden tökéletlen versemben.

Kérted felvételedet a sajtókamarába?

— A sajtókamarába még nem léptem be. A sajtóba már régen. A nyilvánosságba. Minden kamarától félek. Ez jár az eszemben: camera obscura. A háborúban részt vettem, harcoltam, pedig nem voltam tagja a katonakamarának.

Zsidókérdés?

— A zsidókérdés már oldódik. De megmarad, míg zsidók lesznek. A zsidóknak.

Olvas-e a nép?

— A nép mindent elolvas. Olyan, mint a cápa gyomra, mindent befogad a nép lelke. Jót, rosszat. „Halat kér és kígyót kap” a nagy népgyermek. Azt tudom, hogy az én kis válogatott könyvtáramat széthordták a faluba. A kis népkönyvtárat hamar elnyűtték. Jobban kell nekik az olvasnivaló a kenyérnél. Aki ezt tagadja, az nem ismeri a magyar népet, vagy népgyalázó, tehát nemzetgyalázó hazug gazember.

Mondj néhány jó író és mondj néhány rosszat.

— Még jót sem mondhatok, mert százan is

reám támadnának, hogy miért hagytam ki őket.

Szeretnél-e állást, hivatalt? Mit tudnál ellátni? Mihez lenne kedved?

— Állás? Hivatal? Eh, író vagyok, költő, bebizonyítottam, hogy szükség van rám. Megálltam a helyemet, hivatásomnak egy kicsit eleget tettem, hogy a társadalom, az állam nem gondoskodik rólam, hanem az égi madarak és mezei virágok sorsára bíz, az szomorú. Tanár, tanfelügyelő, kultuszminiszter megkapja a fizetését, az Irodalmi és Művészeti Tanács titkára, a kultúratanácsnok, a korrektor, a lektor, mindenki. A költő? Majd szobrot kap. De inkább csak a Jókai-leplet. Bár most már van állásom, hivatalom: a *Tücsök* elnökgazgatója vagyok.

Kikkel barátkozol?

— Magammal szeretnék már megbarátkozni, a magányossággal, az elmulás gondolatával. A Halállal. Így van.

Lennél-e ujságíró?

— Nem. Lehettem volna, de előre láttam, hogy a taposómalom megöli bennem az író, a költőt, a legegényibb és legegyetemesebb szenzációk keresőjét.

Vannak-e rossz verseid? Már hogy szerinted, mert — én tudom, hogy vannak.

— Vannak, szerintem is. Csakis rossz verseim vannak. Azt mondják, hogy jók is vannak, de engemet nem lehet becsapni. Mert minden jó vers: rossz vers. És minden rossz vers: jó vers.

Ezt ugyan nem értem, jóllehet nincs értelme, de csak folytasd.

— „Verset írni nem nehéz. Nem kell ahhoz semmi ész. Tehetség sem kell ahhoz, Vers a vers, ha jó ha rossz ...” Amint a klapancia mondja.

Szoktál-e a rádióban felolvasni?

— A rádióban minden évben felolvasok egyszer. Tavaly is egyszer olvastam fel. Mostanában az egyik fiatal lektor megállított az uccán. Na, Jóska bátyám, meg lehetsz velünk elégedve, tavaly te olvastál fel legtöbbször a költők közül... Hm. Egyszer — és mégis a legtöbbször. Ugy látszik, hogy a többi nem volt költő.

Kerülgessük csak az aktuális, kényes kérdéseket is! Például... milyen költő volt Kiss József és Somlyó Zoltán?

— Kiss József is, Somlyó Zoltán is kiváló, nagy zsidó költő volt. Magyarul írtak. Remélem, hogy a jövőben héberül fognak írni a nagy zsidó költők.

Mit gondolsz, illetve ezen már biztosan gondolkoztál, lesz-e valaha békesség a világon? Oly értelemben, hogy az emberek nem végzik ki egymást, nem kínozzák egymást, nem dugják egymást börtönbe?

— Békesség csak a sirban lesz. De hát „ne féljete azoktól, akik a testet ölik meg, hanem azoktól, akik a lelket”, — mondta Jézus. Nem a háború a legnagyobb baj, hanem a hazugság, a csalás, az elnyomás és elnyomottság, ami ellen magunkban kell örökké háborút viselnünk.

Én nem a háborúra gondoltam, legalább is nem csak arra, hanem az emberi szadizmusnak az öröktől fogva folyó tevékenységére, amely soha még nem szünetelt, amely mindenkor, az úgynevezett

békeidőkben is, szakadatlanul végezte a maga munkáját, családon, csoportokon, nemzeteken belül is, országok, osztályok egymásközi viszonylatában is; ezzel a szadizmussal sikerült az embereknek megsokszorozniuk azokat a szenvedéseket, melyeket a természet, a betegség és a halálfélelem amúgy is elháríthatatlanul rótt ki rájuk.

Az interjúnak itt végét vetettük. Még csak annyi magáról a költőről: 172 centi magas, 62 kiló a súlya, az útlevelebe úgy írnák, hogy arca ovális; 42 éves, ennél fiatalabbnak látszik, testileg mindmáig makkegészséges; gyakran indulatos, akkor aféle dohogó Petur bán, kegyetlen ítéleteket mond, egyrészt mert a tudatos, másrészt mert a tudattalanba sülyedt sérülés-émlékeit nem intézte el, de meg mert — úgy látszik, — irigyli az igazán rossz embereket. Néha komor, de ha tiszta körülmények között, tud vidám lenni, szívesen nevet mókák, elmejátékokon. Egy kérdésemre nem tudott felelni. Szinte mulatságos, hogy a zavarbaejtő fogas kérdés ez volt: mi a kedves ételed? Ezt azért jegyzem föl, mert jellemző; Erdélyi a mai fiataloknak ahoz a gyakori típusához tartozik, akiket aszketikusoknak mondhatunk.

Ki-ki a maga módján

Feküdjünk le s aludjunk. Így van az, este, jól-rosszul végzett munka után mindenki lefekszik, hogy reggelre ébredve friss erővel és — ha ez még lehetséges — friss kedvvel induljon neki az új napnak. A rendes családok szinte kórusban fekszenek le: kicsit még civalkodnak, azután levetkőznek, hálóinget vesznek föl, bebújnak az ágyba, a takarót magukra húzzák s a szemüket behunyják.

Ez az előkészület azonban még mind nem elég az alváshoz. Valakinek el kell intéznie a villanyt is. Nem a villanyszámlára gondolok, hanem a csillárra, amely lefekvés előtt hasznosan, de azután már szemtelenül világít. Népes családokban, aki utoljára búvik az ágyába, az előbb oda lép a falon levő kis kattintóhoz, csavar egyet rajta, ezzel elzárja a villanydrótban ömlő áramot, szóval eloltja a villanyt. A papa, vagy a mama, amelyik szigorúbb, rászól az egyik gyereke:

— Peti, oltsd el a villanyt!

De nemcsak az emberek alusznak, hanem az állatok is. Igen, este az állatok is nyugalomra térnek, oduikba, fészkeikbe húzódnak, lefekszenek és ők is behunyják a szemüket. Barlangjába vonul tehát a medve, üregébe az ürge, fészkeikbe szállnak a kányák. A nap le-

ment, sötétség borul az erdőre, legföljebb a hold világít, de az nem számít, mert fénye csupán bágyadt világosság, a behúnyt szem alig érzékeli, embert, állatot nem zavar.

Elgondolkozom például a menyéten. Nos hát, amikor a menyét-család lefekszik, ha a családtagok nem is vetkőznek le, mégis valami hasonlatos történik velük azzal, ami az embereknel szokott történni.

Szépen lefeküsznek egy bokor tövében, de — a bokor egy levelén ott ül ám a szentjános bogár, amelyiknek a szárnyafedele a sötétben világít. Ez a zöldes, különben éles kis fény zavarja a menyét-családot. Oda is szól hát menyét-papa a fiának:

— Te gyerek, oltsd el azt a bogarat!

Ekkor a gyerek, azaz kismenyét, akár csak Peti, engedelmesen oda sompolyog a szentjános bogárhoz és — eloltja.

Mivel azonban nincs a közelben fal és nincs azon kattintó, azután nincs drót, amelyben villamos áram futna, szóval mivel nem csillár világít, hanem egy kis bogár, de meg különben sincs a kismenyétnek keze, — egyszerűen bekapja a szentjános bogarat és lenyeli.

— Jól van, — mondja a menyét-papa, — most már aztán aludjunk.

This England

Egy kézirat került a kezembe, könyvnek szánta az írója, de úgy látszik a nyakán marad, mert már eddig három kiadótól kapta vissza. Mit szól hozzá? — háborog az író. Mindenek előtt elolvasom. És látom, hogy az író . . . csakugyan rajong Angliáért. Angol esecsemő szeretne lenni, különös tekintettel arra, hogy — már ötvennégy éves. Eszményíti Angliát, szóval más a véleménye, mint Shawnak, de még a H. G. Wellsétől is eltér. Mutatóul közreadom a mű bevezető részét, — ezt szólom végül is az esethez.

Mit tud egy átlagműveltségű ember Angliáról? Történelméből vajmi keveset. Talán annyit, amennyire a középiskola megtanította, ezenfelül, amit Shakespeare királydrámáiból és némely kosztümös filmből inkább csak sejtethet. Tudja a szász, dán, kelta, latin, norman eredetet; a fajkérdés körüli vitáknál ezt mint döntően bizonyító érvet fel is hozza. Tudja, hogy János király (biztos, hogy János király?) lázongó báróival egyezséget kötött — magna charta —, melyben a kölcsönös jogokat és köteleességeket szabályozták; — ezt tudja és ennek a magna charta-nak atyafiságát a magyar aranybullával. (Általában sokáig élt nálunk az a hit, hogy az angol és magyar alkotmány között valami bensőséges parallelizmus van, az utóbbi időben azonban mintha némi elhajlás mutatkoznék a kettő között, ez a megátalkodott sziget nép nem akar tudni az új világnézetekről.) VIII. Henrik történetét ismeri, öt vagy hat, esetleg hét feleségének esetét, különösen Boleyn Annáét, Merle Oberon alakításából. Azután ismeri Tudor Erzsébet uralkodásának kimagasló eseményeit, főleg a Stuart Máriával való kínos afférját, a győzhetetlen ármáda tönkreverését, lehet, hogy még a kellemetlen Essex-ügyet, Francis Drake kalózvállalkozásait . . . többet nem igen. Később nyolevan vagy száz vagy hány év múlva új ismerőse jön, Cromwell Olivér, akiről tudja, hogy milyen snájdigul lépett fel az angol parlamenttel szemben. Azután százötven esztendeig semmi, míg nem a napoleóni háborúk a korabeli Anglia egyik-másik nagy alakjával — Pitt-el, Wellingtonnal meg nem ismertetik. Végül Disraeli —, aki csaknem személyes ismerőse s akiről tudja, hogy zsi-

dó származású volt, megszerezte Anglia számára a Szuezi-csatorna részvényeit, Viktória királynőnek a császári koronát, — mit még? tán hogy a berlini kongresszuson nagyon imponált Bismarcknak és hogy Maurois könyvet írt róla, mely magyarul is megjelent.

Körülbelül ugyanannyit tud vagy még annyit sem az angol alkotmányról. Hogy van Lordok háza és House of Commons s hogy az utóbbinak elnöke a speaker, aki gyapjuzsákon ül, jelezvén, hogy az angol kalmárnemzet. (Ez a csúfság egyébként csak az angollal esett meg, más európai hatalmak harcias erényeikre büszkéek, azoknál a speaker nyilván a kard élén ül.) Szóval ismeri az angol parlamentet, tudja, hogy ott ezidőszerint három párt van, melyek közül leggyengébb a liberális párt, mert hogy a liberáлизmust itt Magyarországon a kormánypártiak már elparentálták. Azután mit tud még? Hogy dominionok, gyarmatok és mandatárius területek tartoznak ebbe a birodalomba, annyi és annyfélé, hogy aki ezt tudja, az már földrajztudósnak számít; hogy gazdag mindenféle nyersanyagban és azt csak készpénzért adja ellenségeinek, nemkülönben barátainak is, hogy hajóhada félelmetes, szárazföldi hadserege vides, most kotyvasztja ennek valami szurrogátumát. Végül . . . él benne — az átlagműveltségű emberben — valami babonás tiszteletet a font iránt, az angol szövet iránt, a skót whisky iránt, (majdnem azt írtam: a skót vicek iránt) . . . s ezzel alighanem készek is vagyunk, legföljebb ha még Chamberlain esernyőjével egészítjük ki felsorolásunkat. „Anglia az ismeretlen sziget“, ezen a címen írt már valaki könyvet a modern Angliáról, — még Robinson szigete sincs annyira ismeretlen s ismeretlenségénél fogva legendás, mint az a szigetterület, mely tőlünk hat repülőgépjáróránnyira egy kicsit a világ sorsát tartja a kezében.

Mert a kezében tartja. Tessék ezt elhinni, vagy ha nem hiszik el, tessék egy kissé térképtanulmányokat folytatni, a Parry szigetekről Tristan da Cunha szigetéig és Tasmaniától Columbiáig. Ázsiában, Észak- és Délamerikában, Afrikában, Ausztráliában, hogy hol mindenütt úr széles e világon. Akinnek ez a térkép nem imponál, az bátran számítsa hozzá azokat a területeket is, melyeken az Amerikai Egyesült Államok az úr, ennek flottáját, hadseregét, nyersanyagkincseit, ipari üzemeit és 125 millió lakosságát, mert bármilyen konfliktus következik el a világon, az angolszáz nemzeteket együtt találja . . . no de ez nem tartozik Anglia megismeréséhez. Viszont hozzátartozik, hogy legutóbb a Straits Settlements gyarmat egymillió fontot ajánlott fel — az utolsó tíz esztendőben már összesen húsz milliót — Anglia védelmi céljaira,

csak úgy magától, minden kényszer nélkül, amint-hogy általában a dominionok és gyarmatok csak önkéntes hozzájárulásokkal segítik az angol véderő kiépítését. Milyen érdekes volna utánajárni annak, hogy hogyan is történt ez. Milyen lehet a szellem, mely megművelte, hogy népek, melyek erőszak, gyakran véres erőszak árán kerültek Anglia hatalma alá, ma minden külső kényszer nélkül, szilárd meggyőződéssel vallják magukat a brit birodalom részének s nincs olyan nekivadult propaganda ügyosztály a világon, mely azt merné hirdetni — mint a nagy háborúban próbálták — hogy a brit birodalom darabokra szakad.

Milyen szellem az, mely ilyen vonzó erőt tud gyakorolni másfajta népekre? Milyen emberek, akik ezt a csodát meg tudják cselekedni? Melyek az eszközeik? Milyenek az ideáljaik? Mert valóban csodaszámba megy például Transvaal esete. Anglia egy véres háborúban legyőzi a búrokat, anektálja Transvaalt és az tíz esztendőre rá, a nagyháborúban, már Anglia oldalán küzd és hoz minden külső kényszer nélkül komoly áldozatokat a birodalmi érdekekért. Vagy ami még különösebb, Irország esete! Történelem, földrajz, gazdasági adottságok, mind Angliára utalják s mégis, amikor Irország önálló nemzeti létének kiépítését határozza el, Anglia egy fűszálat sem rak függetlenségi törekvéseinek útjába. Anglia mondhatta volna „ősök kiontott vére”, sőt mondhatta volna „élettér”, hivatkozhatott volna arra, hogy a corki katedralist és a waterfordi törvényszéki épületet angol építészek tervezték, tankokat küldhetett volna és reülőgépeket, körülzárhatta volna a tengeren Irországot és nem tette: Irország ma függetlenebb, mint például Canada.

*

Aki e kis könyvet írja, kedves átlagolvasó, szintén nem valami tudós ismerője Angliának. Ez ad jogcímet neki arra, hogy csodálkozzon az angol dolgokon, különösen azokon, melyekben Anglia különbözik a kontinenstől. S úgy látszik, hogy mindenben különbözik.

Kezdjük a sajtóján. A legtekintélyesebb angol sajtóorganumon, a Times-on, mely nemcsak tárgyiilagosságra törekvésében páratlan a világon, hanem közvéleményt alakító hatásában is, s melynek komoly felelősséggel megírt cikkei akárhányszor döntően befolyásolják a világpolitika alakulását. Ha a Times-ban egy cikk jelenik meg arról, hogy a kínai hatóságok hogyan láttak a Burma felé vezető országút, vagy helyesebben: világút kiépítéséhez és hogy milyen széles ez az új út, milyen hágókon visz keresztül, — akkor megesküdhetni rá, hogy ennek az útnak már legközelebb fontos szerepe lesz a japán-kínai háborúban. S ha a Timesban a Letters to the Editor — a szerkesztőhöz intézett levelek rovatában egy esomó olyan levél jelenik meg, melyeknek írói a kötelező katonai szolgálat

mellett foglalnak állást, akkor mérget lehet venni rá, hogy a probléma körül valami nagyjelentőségű reform készül, melyhez a kormány a közvélemény megnyilatkozását, hozzájárulását szükségesnek tartja. S ugyanabban a rovatban, ahol ezek a fontos hozzászólások megjelennek, leveleket olvashatunk arról, hogyan kell a rákot úgy készíteni el, hogy az elevenen való megfőzés dantei borzalmaitól megkíméljük. Egy rendkívül érdekes levél arról, hogy az angol születési arányszám csökkenőben van, és hogy mi az, amit ebben az ügyben az iskola tehet? S mellette egy másik levél, hogy egyenruhát viselő embereknek mennyi idejét veszi el a sárgarézgombok kifényesítése, — ez ellen tenni kell valamit. Az egyik oldalon egy szakszerű cikk, hogyan kell a háborús élelmiszerellátásról gondoskodni és milyen kötelességei és feladatai származnak ebből az angol mezőgazdaságnak, a másik oldalon vagy két oszlopsoron keresztül, hogy a következő évadban milyen ünnepélyek, estélyek, recepciók, házasságok, versenyek, bálak, bankettek, gyermeknapok, díszelőadások, vadászatok, kiállítások stb., stb. — teszik majd széppé az angol társadalmi életet. Órákig lehetne folytatni az angol sajtó furesaságainak felsorolását — Lord Douglas, Oscar Wilde barátja, például esztendő-kön át abból élt, hogy a róla szóló cikkekre sértő utalásaiért pereket indított a lapok ellen s komoly fontok alakjában kapott elégtételt az angol bíróságoktól. S még egy dolog, ami az angol sajtó szellemére jellemző: az egyik tekintélyes angol napilap, mely a külpolitikában az elszigetelődés álláspontján áll, az angol-lengyel megállapodás alkalmából cikket hoz, melyben óva inti Angliát, hogy a kontinens zavaros ügyeibe beleavatkozzon. Ellenkezőleg — írja — Angliának arra kell törekednie, hogy a barátságos viszonyt Németországgal helyreállítsa. „Meg kell azonban őszintén mondanunk, teszi hozzá, hogy ezzel a véleményünkkel Angliában egyedül állunk.” Hol van lap a világon, mely ezt bevallaná?

*

Ugyanaz a különös világ tárul fel előttünk, ha a parlamenti vitákat olvassuk, miniszteri beszédek, ellenzéki kritikákat, vagy a közvélemény reakcióját figyeljük a parlament tárgyalásaira, a tömegek érzéseinek, hangulatainak, hajlamainak lelkiismeretes mérlegelését és döntő figyelembe vételét. Bizonyról sok minden másképp alakult volna a világpolitikában, ha Anglia megértéssel fogadta volna Olaszország afrikai törekvéseit s nem szervezte volna — a férfias Eden elgondolása szerint — Olaszország ellen a Népszövetség szankciós politikáját. Olaszország a stresai frontban együtt maradt volna Angliával és Franciaországgal és ezen az alakulaton belül Németország is megtalálta volna boldogulásának előfeltételeit. Ha Anglia azonnal azt cselekedte volna, amit két évre rá

ügyis megtett, ma aligha kellene 630 millió font véderő budget előteremtéséről gondoskodnia és a kötelező katonai szolgálatot bevezetnie. Nem tette és pedig nem azért nem tette, mintha az angol államférfiak nem volnának olyan okosak, mint e mű szerénytelen írója, hanem mert az angol nép nagy tömegeiben komoly ellenérzéssel fogadta Abesszinia megtámadását és kormány egy pereig meg nem állhatott volna, mely ezzel az érzéssel szembehelyezkedni próbál. Aminthogy a „müncheni béke” nem Chamberlain egyéni elgondolása volt, hanem az angol népakaratnak becsületes végrehajtása, mely nem tudta megérteni, hogy Angliának és az egész világnak azért kelljen háborúba bonyolódnia, mert Csehország nem hajlandó Németországnak átengedni a szudétánemet területeket. És ugyanez az angol közvélemény, mely így állott, megértéssel, a német törekvések mellett és utasította el a háború gondolatát, néhány hónap mulva, mikor a német csapatok bevonultak Prágába, soha nem képzelte egyértelműséggel tiltakozott Csehország bekebelezése ellen. És az angol politika olyan koncepciók megvalósítására gondolhatott, melyek ezelőtt lehetetlennek látszottak: garantálhatta a lengyel határok sérthetetlenségét, tárgyalásokat kezdhett a Szovjettal szövetségi szerződés megkötése iránt és megvalósíhatta a kötelező katonai szolgálatot. Amit a diktatúrákban egy ember akarata intéz, Angliában arról milliók akarata dönt.

*

Ha mód van rá, kedves átlagolvasó, lapozgass egy angol államférfi emlékirataiban; bármelyikében, mert a legtöbbjük feljegyezte pályája fontos eseményeit. Ezt okvetlenül tedd meg, s ha nem futná idődből, inkább mondd le a választási beszédek olvasásáról. A szempontok magassága, a gondolatok függetlensége, a kifejezés tisztasága — ez az, ami elsősorban szemedbe fog tűnni. Milyen ragaszkodás mindenhez, ami humánus, milyen elutasítás minden iránt, ami az egyént emberi jogaiban korlátozni akarja s milyen babonás tisztelet a szabadság eszménye iránt! Hogy embereket törvényes parancsal kényszerítsenek valamire, ami lelkiismeretükkel vagy vallásuk parancsaival nem fér össze, ez angol államférfi számára szörnyű gondolat. Innen az ellenállás, melyet vezető angol politikusok a kötelező katonai szolgálattal szemben eddig kifejtettek — kontinensbeli politikus számára, meg mindnyájunk számára is, érthetetlen felfogás. Hogy egy ország, polgárainak valamely csoportját törvénnyel vagy törvény nélkül megfoszsa jogaitól, őket emberségükben hátrább állítsa... ennél képtelenebbet angol államférfi el sem tud képzelni. Nemzetének és családjának tradíciói, nevelése, úri gondolkodása, a humanizmus megkülönböztető jegye, melyet úgy visel a gomblyukában, mint francia a becsület-

rendet, utazásai és olvasmányai, gazdasági beállítottsága... mind, mind vétő ez ellen. És különös dolog: ezek az államférfiak olvasnak, könyveket olvasnak, s arról, amit olvasnak, józan kritikájuk van, mely nem attól függ, hogy az író hajlandó-e vagy sem az ő „világnézetük” zsoldjába állni, — a nótát a fülükbe húzni. Milyen szívesen jegyzi fel Austin Chamberlain, önéletrajzában, hogy Párisban Darmsteter-éknél Renannal ismerkedett meg, Madame Gaston Paris szalonjában Taine-nel, aki George Sand-ról, Victor Hugo-ról mond neki érdekes dolgokat. Cherbuliez-vel ismerkedik meg Alphonse Daudet-val, jegyzi fel naplójában, — minek folytassam? A napokban a másik Chamberlain, Austinnak az öcsese, Anglia miniszterelnöke, az írói segélyzőalap díszbédjén beszédet mondott, finom és szeretetre-méltó beszédet, amelyben azt mondta, hogy a diktátorokban különösen azt nem szereti, hogy olyan kevés időt hagynak neki az olvasásra. Chamberlain, az angol miniszterelnök, megjelent az angol írói segélyalap vacsoráján! Nálunk Kosztolányi Dezső temetésén ki jelent meg vajjon?

*

Világhegemonia, van ilyen? Ha van, akkor az emberiség érdekében való, hogy azt Anglia gyakorolja. Azt írja a kiváló André Sigfried, egy tanulmányában: „Most, hogy az angol hegemonia kormányzata gyöngébben funkcionál, most kezdjük csak igazán megismerni azokat a kivételes előnyöket, melyeket ez a hegemonia a fehérek számára hozott. A századra ebből, egészen a háború kitöréséig, egy fajtája a közgazdasági nemzetköziségnek háramlott, melynek előnyei nagyban és egészben az egész nyugati emberiségre kiterjedtek. Ha az ember elhagyta ebben a létűnt korszakban Európa partjait, valami „nemzetközi kereskedelmi köztársaság” területére lépett, mely Európa aegise alatt működött a *free-trade* és *fair play* szellemében. Anglia, anélkül hogy különös súlyt vetett volna az ebből származó nyereségre, melyből természetesen a javarész jutott neki, joggal mondhatta, hogy a brit flotta, biztosítva a tengerek rendjét, valójában rendet tartott a világon, európai rendet, nyugati rendet. Némi féltékenység megakadályozta a többi államot abban, hogy ezt elismerjék, de ma tudomásul kell vennünk, hogy így volt, s hogy a tengeri utak szabadsága ennek a hegemoniának javára írandó.” Ami furcsaságot, különösséget az angol életben látunk, az mind ennek a nagy misszióknak a kifejezése.

Irta és felelős kiadó:

NAGY LAJOS

Budapest, VIII., Röck Szilárd ucca 16.

Radó István nyomdai műintézete, Hajós ucca 25.

